

**ТОШКЕНТ ДАВЛАТ ЮРИДИК УНИВЕРСИТЕТИ ҲУЗУРИДАГИ
ИЛМий ДАРАЖАЛАР БЕРУВЧИ DSc.07/30.12.2019.Yu.22.02
РАҚАМЛИ ИЛМий КЕНГАШ**

**ЎЗБЕКИСТОН РЕСПУБЛИКАСИ ПРЕЗИДЕНТИ ҲУЗУРИДАГИ
ДАВЛАТ БОШҚАРУВИ АКАДЕМИЯСИ**

ДУСМУХАМЕДОВА НАРГИЗА НОУФАРБЕКОВНА

**ЎЗБЕКИСТОНДА БОЛА ҲУҚУҚЛАРИ ТЎҒРИСИДАГИ
ҚОНУНЧИЛИКНИНГ РИВОЖЛАНИШИ ВА ТАКОМИЛЛАШТИРИШ
МУАММОЛАРИ**

**12.00.01. – Давлат ва ҳуқуқ назарияси ва тарихи.
Ҳуқуқий таълимотлар тарихи**

**ЮРИДИК ФАНЛАР БЎЙИЧА ФАЛСАФА ДОКТОРИ (PhD) ДИССЕРТАЦИЯСИ
АВТОРЕФЕРАТИ**

Тошкент – 2021

Фалсафа доктори (PhD) диссертацияси автореферати мундарижаси

Оглавление автореферата диссертации доктора философии (PhD)

Contents of the abstract of the dissertation of the Doctor of Philosophy (PhD)

Дусмухамедова Наргиза Ноуфарбековна

Ўзбекистонда бола ҳуқуқлари тўғрисидаги қонунчиликнинг
ривожланиши ва такомиллаштириш муаммолари..... 3

Dusmukhamedova Nargiza Noufarbekovna

Problems of development and improvement of legislation on the rights of
the child in Uzbekistan..... 23

Дусмухамедова Наргиза Ноуфарбековна

Проблемы развития и совершенствования законодательства о правах
ребенка в Узбекистане..... 41

Эълон қилинган илмий ишлар рўйхати

List of published scientific works
Список опубликованных научных работ..... 45

**ТОШКЕНТ ДАВЛАТ ЮРИДИК УНИВЕРСИТЕТИ ҲУЗУРИДАГИ
ИЛМий ДАРАЖАЛАР БЕРУВЧИ DSc.07/30.12.2019.Үн.22.02
РАҚАМЛИ ИЛМий КЕНГАШ**

**ЎЗБЕКИСТОН РЕСПУБЛИКАСИ ПРЕЗИДЕНТИ ҲУЗУРИДАГИ
ДАВЛАТ БОШҚАРУВИ АКАДЕМИЯСИ**

ДУСМУХАМЕДОВА НАРГИЗА НОУФАРБЕКОВНА

**ЎЗБЕКИСТОНДА БОЛА ҲУҚУҚЛАРИ ТЎҒРИСИДАГИ
ҚОНУНЧИЛИКНИНГ РИВОЖЛАНИШИ ВА ТАКОМИЛЛАШТИРИШ
МУАММОЛАРИ**

**12.00.01. – Давлат ва ҳуқуқ назарияси ва тарихи.
Ҳуқуқий таълимотлар тарихи**

**ЮРИДИК ФАНЛАР БЎЙИЧА ФАЛСАФА ДОКТОРИ (PhD) ДИССЕРТАЦИЯСИ
АВТОРЕФЕРАТИ**

Тошкент – 2021

Фалсафа доктори (PhD) диссертацияси мавзуси Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамаси ҳузуридаги Олий аттестация комиссиясида В2020.2.PhD/Үи363 рақам билан рўйхатга олинган.

Диссертация Ўзбекистон Республикаси Президенти ҳузуридаги Давлат бошқаруви академиясида бажарилган.

Диссертация автореферати уч тилда (узбек, инглиз, рус, (резюме)) Илмий кенгашнинг веб-саҳифасида (<https://tsul.uz/uz/fan/avtoreferatlar>) ва «Ziyouet» Ахборот таълим порталида (www.ziyouet.uz) жойлаштирилган.

Илмий раҳбар:

Якубов Шухрат Умматалиевич,
юридик фанлар доктори, профессор в.б.

Расмий оппонентлар:

Қодиров Эшмухаммад Омонтурдиевич,
юридик фанлар доктори, профессор в.б.

Исхакова Лавиза Фуатовна,
юридик фанлар номзоди, доцент

Етакчи ташкилот:

Ўзбекистон Республикаси Ички ишлар
вазирлиги Академияси

Диссертация химояси Тошкент давлат юридик университети ҳузуридаги DSc.07/30.12.2019.Үи 22.02 рақамли Илмий кенгашнинг 2021 йил «25» август куни соат 14:00 даги мажлисида бўлиб ўтади (Манзил: 100047, Тошкент ш., Сайилгоҳ кўчаси, 35. Тел.: (998) 71-233-66-36; факс: (998) 71-233-37-48; e-mail: info@tsul.uz).

Диссертация билан Тошкент давлат юридик университети Ахборот-ресурс марказида танишиш мумкин (975-рақами билан рўйхатга олинган). (Манзил: 100047, Тошкент ш., А.Темур кўчаси, 13. Тел.: (99871) 233-66-36).

Диссертация автореферати 2021 йил «12» август куни тарқатилди.

(2021 йил «12» августдаги 7-рақамли реестр баённомаси).

Р.Р. Ҳакимов
Илмий даражалар берувчи Илмий кенгаш
раиси, юридик фанлар доктори, профессор

И.Р. Бексов
Илмий даражалар берувчи Илмий кенгаш
котиби, юридик фанлар номзоди, профессор
в.б.

М.А. Аҳмедшаева
Илмий даражалар берувчи Илмий кенгаш
ҳузуридаги илмий семинар раиси, юридик
фанлар доктори, профессор

КИРИШ (фалсафа доктори (PhD) диссертацияси аннотацияси)

Диссертация мавзусининг долзарблиги ва зарурати. Дунёда бола ҳуқуқларини ҳимоя қилиш, уларнинг қонуний манфаатларини таъминлаш, бола ҳуқуқларига оид нормаларни ривожлантириш ва амалга татбиқ этишга жиддий эътибор қаратилмоқда. Айниқса, болаларнинг яшаш, таълим олиш, меҳнат ҳуқуқларини таъминлашдаги мавжуд муаммолар хорижий давлатлар томонидан алоҳида ўрганилиб, уларни бартараф қилиш юзасидан турли чоралар кўрилмоқда. Ҳозирда дунёда 1,8 миллиард болалар мавжуд бўлгани ҳолда, 6-14 ёшдаги болалар ва ўсмирларнинг деярли ярми (50 %) таълим муассасаларига боришларига қарамасдан ўқиш ва ёзишни билишмайди¹. Дунё бўйлаб ёшлар катталарга қараганда уч баробар кўпроқ ишсиз, яъни 71 миллионга яқин ёшлар иш кидирмоқда. 263 миллион болалар ва ёшлар мактаб таълимидан маҳрум. Бу эса уларда билим ва зарур малака етишмаслигига, натижада меҳнат бозорига ўтишларини қийинлаштиради².

Жаҳонда бола ҳуқуқларига оид халқаро ва миллий даражадаги қонун ҳужжатларини такомиллаштириш, ушбу масалада давлатлараро ҳамкорликни ривожлантириш борасида илмий ва амалий тадқиқотлар олиб борилмоқда. Бу борада, айниқса, болалар меҳнатининг энг ёмон шакллари, болалар савдоси, болалар фоҳишабозлиги ва болалар порнографияси, шунингдек, болаларнинг қуролли можаролардаги иштирокини бартараф қилиш масалалари бўйича мавжуд ҳуқуқий механизмларни такомиллаштириш алоҳида аҳамият касб этади.

Мамлакатимизда бола ҳуқуқларига оид қонунчиликни ривожлантириш борасида кенг кўламли ислоҳотлар амалга оширилмоқда. 2017-2021 йилларда Ўзбекистон Республикасини ривожлантиришнинг бешта устувор йўналиши бўйича Ҳаракатлар стратегиясида болаларнинг ҳар томонлама интеллектуал, эстетик ва жисмоний ривожланиши учун шарт-шароитларни тубдан яхшилаш каби вазифалар назарда тутилган. Ўзбекистон Республикаси Президенти Ш.Мирзиёев қайд этганларидек, «...болаларнинг ҳуқуқлари ва қонуний манфаатларини ҳимоя қилиш ва уларнинг баркамол авлод бўлиб етишишини таъминлаш борасидаги фаолиятнинг институционал ва ҳуқуқий асосларини тубдан такомиллаштириш зарурати тобора ортиб бормоқда³».

Юқоридагилардан келиб чиқиб, республикаимизда бола ҳуқуқларига оид миллий қонунчиликни замон талаблари асосида такомиллаштириш зарурати юзага келмоқда. Бола ҳуқуқларини ҳимоя қилиш, уларнинг қонуний манфаатларини таъминлаш масаласи, аввало, мукаммал, ижро механизмлари тўлиқ шаклланган, жамиятда бола ҳуқуқлари билан боғлиқ муаммоларни бартараф этишга таъсир кўрсата оладиган қонунларга асосланиши керак.

Ушбу диссертация тадқиқоти Ўзбекистон Республикасининг «Бола ҳуқуқлари кафолатлари тўғрисида»ги, «Болаларни уларнинг соғлиғига зарар

¹ Международный день молодежи. Демократлаштириш ва инсон ҳуқуқлари // илмий-маърифий журнал. – 2020, – № 3. – Тошкент, – Б.19.

² Ришард Коенда. Ёшлар ҳуқуқлари – БМТ кун тартибда. Демократлаштириш ва инсон ҳуқуқлари // илмий-маърифий журнал. – 2020, – № 3. – Тошкент, – Б.19.

³ Ўзбекистон Республикаси Президентининг «Бола ҳуқуқлари кафолатларини янада кучайтиришга оид кўшимча чора-тадбирлар тўғрисида» 2019 йил 22 апрелдаги ПҚ-4296-сон қарори. <http://www.lex.uz>.

етказувчи ахборотдан ҳимоя қилиш тўғрисида»ги Қонунлари, Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2020 йил 22 июндаги «Инсон ҳуқуқлари бўйича Ўзбекистон Республикасининг миллий стратегиясини тасдиқлаш тўғрисида»ги ПФ-6012-сон Фармони, 2019 йил 22 апрелдаги «Бола ҳуқуқлари кафолатларини янада кучайтиришга оид қўшимча чора-тадбирлар тўғрисида»ги ПҚ-4296-сон, 2020 йил 29 майдаги «Бола ҳуқуқларини ҳимоя қилиш тизимини такомиллаштириш бўйича қўшимча чора-тадбирлар тўғрисида»ги ПҚ-4736-сон қарорлари ҳамда соҳага оид бошқа норматив-ҳуқуқий ҳужжатларда белгиланган вазибаларнинг ижросини таъминлашда муайян даражада хизмат қилади.

Тадқиқотнинг республика фан ва технологиялари ривожланишининг устувор йўналишларига мослиги. Мазкур тадқиқот республика фан ва технологиялар ривожланишининг I. «Ахборотлашган жамият ва демократик давлатни ижтимоий, ҳуқуқий, иқтисодий, маданий, маънавий-маърифий ривожлантиришда инновацион ғоялар тизимини шакллантириш ва уларни амалга ошириш йўллари» устувор йўналишига мос келади.

Муаммонинг ўрганилганлик даражаси. Бола ҳуқуқларига оид қонунчиликнинг назарий ва амалий жиҳатлари, унинг ривожланиши, илмий талқини ва таҳлилининг айрим жиҳатлари бир қатор олимларимиз томонидан ўрганилган. Хусусан, бола ҳуқуқларининг келиб чиқиши, ривожланиши, бола ҳуқуқларини оила, таълим муассасалари, маҳаллаларда ҳимоя қилишнинг айрим ҳуқуқий жиҳатлари мамлакатимизнинг етук ҳуқуқшунос олимлари А.А.Азизхўжаев, М.А.Аҳмедшаева, А.Акилов, З.Исломов, Б.Исмоилов, О.Каримова, Ф.Муҳитдинова, А.Р.Мўминов, М.К.Нажимов, Х.Т.Одилқориев, Б.Х.Пўлатов, Ф.Х.Раҳимов, А.Раҳмонов, М.Ҳ.Рустамбоев, А.Х.Саидов, Т.А.Умаров, Э.О.Қодиров, Р.Ҳакимов, О.Т.Ҳусанов, Д.Каримова¹лар томонидан ўрганилган.

Бола ҳуқуқларига оид қонунчиликнинг *тарихий-педагогик* жиҳатлари Д.Каримова, Р.Ш.Аҳлиддинов, О.Сафаров, М.Маҳмудов, В.М.Каримова, О.Мусурмоновалар томонидан тадқиқ қилинган.

Ш.К.Ганибаева томонидан халқаро ҳуқуқ нуқтаи назаридан тадқиқот иши амалга оширилган бўлса, бола ҳуқуқларини халқаро механизмлар орқали ҳимоя қилиш муаммолари ва халқаро стандартларни миллий қонунчиликка имплементация қилиш масалалари А.Х.Саидов, Ф.Х.Бақаева, Л.Ф.Исхакова, Р.Т.Ҳакимов, Г.М.Тансиқбаева ва М.А.Тиллабаевнинг илмий тадқиқотларидан ҳам кенг ўрин эгаллаган. Шунингдек, ювенал юстиция масалалари Ғ.Абдумажидов, М.А.Ҳамидова, Б.Исмаилов ва М.Раҳимова²лар томонидан монографик тарзда тадқиқ этилган.

Бола ҳуқуқларини жиноят ҳуқуқи фани билан боғлиқ жиҳатлари Х.У.Шодиев, Н.Т.Исмоилов, А.Ирсалиев, фуқаролик ҳуқуқи фанига оид томонлари З.Н.Эсанова томонидан, оила ҳуқуқига доир жиҳатлари Г.С.Инамджанова¹ томонидан таҳлил этилганини таъкидлаш ўринли.

Бола ҳуқуқлари, уни таъминлаш ва ривожлантиришга доир муаммолар бир

¹ Мазкур илмий ишларнинг тўлиқ номи фойдаланилган адабиётлар рўйхатида келтирилган.

² Мазкур илмий ишларнинг тўлиқ номи фойдаланилган адабиётлар рўйхатида келтирилган.

¹ Мазкур илмий ишларнинг тўлиқ номи фойдаланилган адабиётлар рўйхатида келтирилган.

қатор хорижлик олимлар В.И.Абрамов, Б.О.Викторова, С.А.Кобилова, Е.А.Леонтьева, Э.Б.Мельникова, И.А.Дубровская, И.К.Городецкая, Ю.А.Дмитриев, Georges Rouhette, Rouhette-Berton² ва бошқаларнинг илмий ишларида ўз ифодасини топган.

Бироқ юқорида келтирилган тадқиқотлар таҳлили бола ҳуқуқларини ҳимоя қилишнинг қонуний асосларини такомиллаштиришнинг назарий ва амалий муаммолари норматив-ҳуқуқий ҳужжатлар таҳлили асосида комплекс тадқиқот иши сифатида алоҳида ўрганилмаганидан далолат беради.

Диссертация тадқиқотининг диссертация бажарилган олий таълим муассасасининг илмий-тадқиқот ишлари режалари билан боғлиқлиги. Диссертация иши Ўзбекистон Республикаси Президенти ҳузуридаги Давлат бошқаруви академиясининг илмий-тадқиқот ишлари режасига киритилган ва «Давлат ва жамият қурилиши тизимини ислоҳ қилишда қонун ижодкорлиги жараёнини янада такомиллаштиришнинг устувор йўналишлари» илмий-тадқиқот иши доирасида амалга оширилган.

Тадқиқотнинг мақсади Ўзбекистон Республикасида бола ҳуқуқларини ҳимоя қилишнинг қонунчилик асосларини такомиллаштириш бўйича илмий асосланган таклиф ва тавсиялар ишлаб чиқишдан иборат.

Тадқиқотнинг вазифалари:

бола ҳуқуқларининг тушунчаси, моҳияти ва ижтимоий аҳамияти ҳамда унинг методологик асосларини тадқиқ этиш;

мамлакатимиз ҳудудида бола ҳуқуқларига оид ҳуқуқий нормалар ва миллий қонунчиликнинг вужудга келиши, ривожланиши, бугунги ҳолати ҳамда истиқболларини тизимли таҳлил қилиш;

Ўзбекистонда бола ҳуқуқларини таъминлашнинг институционал ва ташкилий-ҳуқуқий асосларини таҳлил этиш;

мамлакатимизда болаларни ижтимоий-ҳуқуқий ҳимоя қилиш тизимини такомиллаштиришнинг асосий йўналишларини белгилаш;

ювенал юстиция масаласини илмий-назарий таҳлил қилиш ва унинг истиқболлари юзасидан фикрларни тизимлаштириш;

болалар ҳуқуқларини ҳимоя қилиш ва таъминлаш тизимидаги мавжуд муаммоларни аниқлаш ҳамда уларни бартараф этиш юзасидан тегишли чора-тадбирлар дастури ҳақида таклифлар яратиш;

мамлакатимизда бола ҳуқуқларини ҳимоя қилишга оид қонунчиликни, унинг ижросини таъминлаш механизминини янада такомиллаштиришга оид ҳулосалар, таклиф ва тавсиялар ишлаб чиқиш.

Тадқиқотнинг объекти Ўзбекистон Республикасида бола ҳуқуқларига оид қонунчиликнинг шаклланиши ва ривожланиши, уни амалга татбиқ этиш билан боғлиқ муаммолар, бола ҳуқуқларига оид турли ҳуқуқий муносабатлар ҳисобланади.

Тадқиқотнинг предметини бола ҳуқуқларига оид қонунчилик, бола ҳуқуқларини ҳимоя қилишнинг ҳуқуқий механизмларини ривожлантиришга оид илмий қарашлар ҳамда концептуал ғояларни ўзида акс эттирган адабиётлар, мазкур соҳани тартибга солувчи норматив-ҳуқуқий ҳужжатлар ташкил этади.

² Мазкур илмий ишларнинг тўлиқ номи фойдаланилган адабиётлар рўйхатида келтирилган.

Тадқиқотнинг усуллари. Тадқиқотда билишнинг диалектик, таҳлил, умумлаштириш, қиёсий-ҳуқуқий, мантиқий, тарихий, статистик, тизимли-тузилмавий, сўровнома, формал-юримдик каби усулларидан фойдаланилди.

Тадқиқотнинг илмий янгилиги қуйидагилардан иборат:

Бола ҳуқуқлари тушунчаси замонавий ёндашувлар асосида таҳлил этилган ва методологик жиҳатдан чуқур тадқиқ этган ҳолда муаллифлик таърифи шакллантирилган;

боланинг эркинлик ва шахсий дахлсизлик ҳуқуқи кафолатлари бўйича ҳуқуқий нормани қонунга киритиш зарурати асосланган;

маҳкума аёлларга вояга етмаган болалари билан узоқ муддатли учрашиш ҳуқуқини таъминлашга хизмат қилувчи ҳуқуқий нормани Жиноят-ижроия кодексига киритиш зарурати илмий асослаб берилган;

маҳкума аёлларнинг уч ёшга тўлмаган болаларини жазони ижро этиш колониялари қошидаги болалар уйига жойлаштиришга ва ишдан бўш вақтида улар билан чекланмаган миқдорда мулоқотда бўлишга ҳуқуқ берувчи нормани қонунга киритиш зарурати илмий асослаб берилган;

Бола ҳуқуқлари бўйича вакил (Болалар омбудсмани) фаолиятини қонун асосида ҳуқуқий тартибга солиш зарурати илмий асосланган.

Тадқиқотнинг амалий натижалари қуйидагилардан иборат:

«Жиноятчиликка қарши курашишда халқаро ҳамкорлик ва ДХХ органлари ваколатига тегишли жиноятларнинг умумий-ҳуқуқий тавсифи» номли дарслик матнига муаллифлик таърифи киритилган. Ушбу таъриф ўқув жараёнига жорий қилинган.

«Бола ҳуқуқларининг кафолатлари тўғрисида»ги Ўзбекистон Республикаси қонунининг 10-моддасига давлат боланинг шахси, уй-жойи дахлсизлигини, хат-хабарлари сир тутилишини таъминлайди ҳамда болани эксплуатация ва зўравонликнинг барча шакллари билан, шу жумладан жисмоний, руҳий ва жинсий зўравонликдан, қийноқларга солишдан ёки шафқатсиз, қўпол ёхуд инсон қадр-қимматини камситувчи бошқа шаклдаги муомаладан, шахвоний шилқимликлардан, ҳуқуқбузарликлар ва ғайриижтимоий ҳаракатлар содир этишга жалб этилишидан ҳимоя қилинишини амалга оширади мазмунидаги норма киритилган.

Ўзбекистон Республикаси Жиноят-ижроия кодекси 130-моддасининг иккинчи қисмига «Маҳкума аёлларга вояга етмаган болалари билан бир йил ичида тўрт марта, муддати беш суткагача бўлган узоқ муддатли учрашув, манзил-колонияда сақланаётганларга эса, ишдан бўш вақтда муассаса ҳудудидан ташқарида яшаш имконияти билан узоқ муддатли учрашувлар чекланмаган миқдорда берилади» мазмунидаги янги норма киритилган. Ўзбекистон Республикаси Жиноят-ижроия кодекси 132-моддасининг иккинчи қисмига «Маҳкума аёллар уч ёшга тўлмаган болаларини жазони ижро этиш колониялари қошидаги болалар уйига жойлаштиришга ва ишдан бўш вақтида улар билан чекланмаган миқдорда мулоқотда бўлишга ҳақли» мазмунидаги янги норма киритилган.

Республикамизда энг муҳим ва барқарор ижтимоий муносабатларни ҳуқуқий тартибга солиш қонунлар орқали амалга оширилиши, бола ҳуқуқларини ҳимоя қилиш тизимининг ҳуқуқий асосларини мустаҳкамлаш заруратидан келиб

чиқиб, Бола ҳуқуқлари ҳимояси бўйича янги институт ҳисобланган Болалар омбудсманини айнан бола ҳуқуқларини ҳимоя қилиш ва қонуний манфаатларини таъминлашга масъул бўлган нуфузли давлат ташкилотига айлантириш мақсадида – «Ўзбекистон Республикаси Бола ҳуқуқлари бўйича вакил (Болалар омбудсмани) тўғрисида»ги Ўзбекистон Республикасининг Қонуни лойиҳаси ишлаб чиқилган.

Тадқиқот натижаларининг ишончлилиги. Тадқиқот натижалари халқаро ҳуқуқ ва миллий қонунчилик нормалари, ривожланган давлатлар тажрибаси, қонунни қўллаш амалиёти, статистик маълумотларни таҳлил қилиш натижалари асосида умумлаштирилган ва тегишли ҳужжатлар билан расмийлаштирилган. Хулоса, таклиф ва тавсиялар апробациядан ўтказилиб, уларнинг натижалари етакчи миллий ва хорижий нашрларда эълон қилинган. Олинган натижалар ваколатли давлат органлари томонидан тасдиқланган ва амалиётга жорий қилинган.

Тадқиқот натижаларининг илмий ва амалий аҳамияти. Тадқиқот натижаларининг илмий аҳамияти ундаги илмий-назарий хулосалар, таклиф ва тавсиялардан маҳаллий ҳокимият вакиллик органларининг фаолият самарадорлигини баҳолаш юзасидан илмий изланишлар олиб бориш, қонун ҳужжатларининг тегишли нормаларини шарҳлаш, миллий қонунчиликни такомиллаштириш ҳамда «Давлат ва ҳуқуқ назарияси», «Конституциявий ҳуқуқ», «Оила ҳуқуқи», «Бола ҳуқуқлари» каби фанларни ўқитиш ва илмий-назарий жиҳатдан янада бойитишда фойдаланиш мумкинлиги билан белгиланади.

Тадқиқот натижаларининг амалий аҳамияти бола ҳуқуқларига оид норматив-ҳуқуқий ҳужжатларни ва ҳуқуқни қўллаш амалиётини такомиллаштиришда, шунингдек, Олий таълим ташкилотлари томонидан ташкил этиладиган ўқув жараёнлари, семинар ва тренингларда, ўқув ва услубий қўлланмалар тайёрлашда фойдаланиш мумкинлиги билан белгиланади.

Тадқиқот натижаларининг жорий қилиниши. Тадқиқот иши бўйича олинган илмий натижалар қуйидагиларда фойдаланилган:

Бола ҳуқуқлари тушунчаси замонавий ёндашувлар асосида таҳлил этилган ва методологик жиҳатдан чуқур тадқиқ этган ҳолда *“бола ҳуқуқлари – бу инсон ҳуқуқларининг муҳим ва ажралмас таркибий қисми бўлиб, инсоннинг ўн саккиз ёшгача бўлган даврида фойдаланадиган хулқ-атвор қоидаларининг йиғиндисидир”* дея диссертация доирасида шакллантирилган муаллифлик таърифи «Жиноятчиликка қарши курашишда халқаро ҳамкорлик ва ДХХ органлари ваколатига тегишли жиноятларнинг умумий-ҳуқуқий тавсифи» номли дарсликни ишлаб чиқишда инобатга олинган. (Амир Темур номидаги Ўзбекистон Республикаси Давлат Хавфсизлик Хизмати Академиясининг 2021 йил 14 июльдаги №28/5967-сонли далолатномаси). Ушбу таъриф бола ҳуқуқлари соҳасида ҳуқуқий саводхонликни оширишда, таълим бериш фаолиятини самарали ташкил этишда хизмат қилган.

давлат томонидан боланинг шахси, уй-жойи дахлсизлигини, хат-хабарлари сир тутилишини таъминланишига, болани эксплуатация ва зўравонликнинг барча шаклларида, шу жумладан, жисмоний, руҳий ва жинсий зўравонликдан, қийноқларга солишдан ёки шафқатсиз, қўпол ёхуд инсон кадр-

қимматини камситувчи бошқа шаклдаги муомаладан, ҳуқуқбузарликлар ва ғайриижтимоий ҳаракатлар содир этишга жалб этилишидан ҳимоя қилинишига оид таклифлар «Бола ҳуқуқларининг кафолатлари тўғрисида»ги Ўзбекистон Республикаси қонуни 10-моддасига киритилган. (Ўзбекистон Республикаси Олий Мажлиси Қонунчилик палатаси Демократик институтлар, нодавлат ташкилотлар ва фуқароларнинг ўзини ўзи бошқариш органлари кўмитасининг 2019 йил 27 декабрдаги №05/1-07-301-сон маълумотномаси). Илмий натижалардан фойдаланиш бола ҳуқуқларини таъминлашга оид давлатнинг мажбуриятларини қонунда аниқ белгиланишига хизмат қилган;

маҳкума аёлларга вояга етмаган болалари билан бир йил ичида тўрт марта, муддати беш суткагача бўлган узоқ муддатли учрашув, манзил-колонияда сақланаётганларга эса, ишдан бўш вақтда муассаса ҳудудидан ташқарида яшаш имконияти билан узоқ муддатли учрашувлар чекланмаган миқдорда берилиши зарурлигига оид таклифлар Ўзбекистон Республикаси Жиноят-ижроия кодекси 130-моддасининг иккинчи қисмига киритилган. (Ўзбекистон Республикаси Олий Мажлиси Сенатининг Мудофаа ва хавфсизлик масалалари кўмитасининг 2020 йил 10 августдаги №33-сонли далолатномаси). Ушбу қонуннинг қонунга киритилиши оид жазони ижро этиш муассасида сақланаётган болаларга улар билан кўпроқ учрашиш, муайян муддат бирга яшаш имкониятини яратишга хизмат қилган;

маҳкума аёлларнинг уч ёшга тўлмаган болаларини жазони ижро этиш колониялари қошидаги болалар уйига жойлаштиришга ва ишдан бўш вақтида улар билан чекланмаган миқдорда мулоқотда бўлишга ҳақлилиги, уни қонун акс эттириш зарурлигига оид таклифлар Ўзбекистон Республикаси Жиноят-ижроия кодекси 132-моддасининг иккинчи қисмига киритилган. (Ўзбекистон Республикаси Олий Мажлиси Сенати Мудофаа ва хавфсизлик масалалари кўмитасининг 2020 йил 10 августдаги №33-сонли далолатномаси). Ушбу қонуннинг қонунга киритилиши оид жазони ижро этиш муассасида сақланаётган болаларга ҳуқуқларини таъминлаш, хусусан, уларнинг жазони ижро этиш колониялари қошидаги болалар уйига жойлаштирилишига ва ўз онаси билан кўпроқ мулоқотда бўлишига хизмат қилган;

Бола ҳуқуқлари ҳимояси бўйича янги институт ҳисобланган Болалар омбудсмани фаолиятини қонун асосида ҳуқуқий тартибга солишга оид таклифларидан «Ўзбекистон Республикаси Бола ҳуқуқлари бўйича вакил (Болалар омбудсмани) тўғрисида»ги Ўзбекистон Республикаси Қонуни лойиҳасини ишлаб чиқишда фойдаланилган. (Ўзбекистон Республикаси Олий Мажлиси Инсон ҳуқуқлари бўйича вакил (Омбудсман) ўринбосари, Бола ҳуқуқлари бўйича вакилнинг 2021 йил 2 мартдаги №02-07/140-сон маълумотномаси). Ушбу Қонуннинг қабул қилиниши Бола ҳуқуқлари бўйича вакил фаолиятини қонун даражасида ҳуқуқий тартибга солишга хизмат қилади.

Тадқиқот натижаларининг апробацияси. Мазкур тадқиқот натижалари 19 та илмий анжуманда, жумладан, 6 та халқаро, 13 та республика миқёсида ўтказилган илмий-амалий конференция, илмий-назарий семинар ҳамда давра суҳбатларида синовдан ўтган.

Тадқиқот натижаларининг эълон қилиниши. Мазкур тадқиқот натижалари бўйича жами 35 та илмий иш, жумладан, илмий журналларда 16 та

(3 та хорижий журналларда) ва тўпламлар таркибида 19 та илмий мақолалар чоп этилган.

Диссертациянинг тузилиши ва ҳажми. Диссертация таркиби кириш, учта боб, хулоса, фойдаланилган адабиётлар рўйхати ва иловалардан иборат. Ишнинг ҳажми 153 бетни ташкил этади.

ДИССЕРТАЦИЯНИНГ АСОСИЙ МАЗМУНИ

Диссертациянинг **кириш** (диссертация аннотацияси) қисмида тадқиқот мавзусининг долзарблиги ва зарурлиги, тадқиқотнинг республика фан ва технологиялари ривожланишининг устувор йўналишларига мослиги, тадқиқ этилаётган муаммонинг ўрганилганлик даражаси, диссертация мавзусининг диссертация бажарилаётган олий таълим муассасасининг илмий тадқиқот ишлари билан боғлиқлиги, тадқиқотнинг мақсад ва вазифалари, объекти ва предмети, усуллари, тадқиқотнинг илмий янгилиги ва амалий натижаси, тадқиқот натижаларининг ишончлилиги, илмий ва амалий аҳамияти, жорий қилиниши, апробацияси, эълон қилинганлиги ҳамда диссертациянинг ҳажми ва тузилиши ёритиб берилган.

Тадқиқот доирасида 400 дан ортиқ фуқаролар иштирокида икки марта (2013 йилда анъанавий усулда ва 2020 йилда ижтимоий тармоқлар орқали) социологик сўровлар ўтказилган. Сўров орқали, тадқиқот иши давомидаги айрим баҳс-мунозарали масалаларда муайян хулосага келиш, шунингдек, илмий изланишлар яқуни бўйича яратилган ғоялар юзасидан жамоатчилик вакиллариининг муносабати ўрганилган. Аҳамиятли жиҳати, мазкур социологик тадқиқотга бола ҳуқуқлари ҳимояси билан шуғулланадиган давлат ва нодавлат ноtijорат ташкилотлари вакиллари кенг жалб этилган.

Диссертациянинг биринчи боби «**Бола ҳуқуқлари ҳимоясининг назарий-ҳуқуқий асослари**» деб номланиб, учта параграфдан иборат. Биринчи параграф «Бола ҳуқуқлари тушунчаси ва ижтимоий табиати»га бағишланган. Унда «бола», «вояга етмаган», «бола ҳуқуқлари» тушунчалари чуқур таҳлил этилган, методологик асослари тадқиқ этилган ҳамда уларнинг илмий-назарий асослари ёритиб берилган.

Халқаро ва миллий қонун ҳужжатлари асосида «бола» ва «вояга етмаган» тушунчалари нисбати таҳлил этилади. Профессор О.Каримова, Д.Каримова, Ш.Ганибаева ҳамда В.Абрамов, Т.Осипова, В.Почивалова, А.Мўминов, М.Тиллабаевларнинг юқорида қайд этилган тушунчалар юзасидан билдирган фикрлари таҳлил этилган.

Тадқиқот давомида ўтказилган сўровларда ҳам бу масалага алоҳида эътибор қаратиб, «бола» тушунчаси юзасидан жамоатчилик фикрини ўрганиш мақсадида «Сиз «бола» деганда кимни тушунасиз?» деган саволга респондентларнинг 33 % «12 ёшгача бўлган ёшларни», 15 % «15 ёшгача бўлган инсонинг ёшлик даврини», 41 % «18 ёшгача бўлган вояга етмаганларни» деб жавоб берган бўлса, сўровда иштирок этганларнинг 11 % «бола» тушунчаси бўйича ўзларининг мустақил фикрларини билдирганлар. Тадқиқот натижаларига кўра, кўпчилик бола деганда айнан инсоннинг 18 ёшгача бўлган даврини тушуниши маълум бўлди.

Юридик адабиётларда, шунингдек, халқаро ва миллий ҳуқуқий ҳужжатларда «бола» тушунчаси билан бирга «вояга етмаган болалар» тушунчаси ҳам кенг қўлланилади. Жумладан, БМТ Бош Ассамблеяси томонидан 1985 йилнинг 10 декабрида қабул қилинган «Пекин қоидалари»да қуйидаги таъриф келади: «вояга етмаган деб ҳуқуқбузарлик учун мавжуд ҳуқуқий тизим доирасида катта ёшдагилар тортиладиган жавобгарлик шаклидан фарқ қиладиган шаклдаги жавобгарликка тортилиши мумкин бўлган бола ёки ёшга айтилади»¹. Мазкур таърифда муайян, аниқ ёш кўрсатилмаганлиги сабабли «вояга етмаган бола» атамаси мавҳумроқ. Бу нуқтаи назардан Бола ҳуқуқлари тўғрисидаги Конвенцияда келтирилган тушунча энг аниқдир.

«Бола» ҳамда «вояга етмаган» тушунчалари масаласида Конвенцияда «бола» тушунчасига таъриф берилганлиги сабабли ҳуқуқий адабиётларда қонунчиликдан «вояга етмаган» атамасини чиқариб ташлаб, унинг ўрнига «бола» атамасини қўллаш масаласи мутахассислар томонидан илгари сурилмоқда. Шунингдек, улар томонидан қонун ҳужжатларида «вояга етмаган жиноятчилар» каби изоҳлар бўлмаслиги кераклиги тўғрисида фикр билдирилмоқда. Улар ўрнига «вояга етмаганларга нисбатан судлов» ва «жиноий судлов тизимида болалар» атамаларини киритиш таклиф этилмоқда. Бу атамалар устуворлиги шундаки, улар нейтрал характерга эга бўлиб, таҳқиромуз кўринишга эга эмас². Диссертант фикрича, «бола» атамаси билан «вояга етмаган» тушунчаси бирхиллаштирилиши мақсадга мувофиқ. Бунда «бола» атамасига нисбатан «вояга етмаган» атамаси изоҳ, таъриф сифатида қабул қилиниши керак, деган хулосага келинган. Бола деганда инсон ҳаётининг 18 ёшгача бўлган, тўлиқ муомала лаёқатига эга бўлмаган даврини тушуниш кераклиги қайд этилади.

Олиб борилган изланишларга асосланиб, тадқиқотчи томонидан бола ҳуқуқларига қуйидагича муаллифлик таъриф берилди: бола ҳуқуқлари – бу инсон ҳуқуқларининг муҳим ва ажралмас таркибий қисми бўлиб, инсоннинг ўн саккиз ёшгача бўлган даврида фойдаланадиган хулқ-атвор қоидаларининг йиғиндисидир.

Шунингдек, ушбу параграфда бола ҳуқуқларини алоҳида ҳуқуқ соҳаси бўла оладими, деган масала юзасидан илмий таҳлиллар амалга оширилган.

Ушбу баҳсли масалага жавоб топиш мақсадида респондентларга «Сизнингча, бола ҳуқуқлари ҳуқуқ тизимида қандай ўринга эга?» деган савол билан мурожаат қилинганда, сўровда иштирок этганларнинг 44% «Бола ҳуқуқларини алоҳида ҳуқуқ соҳаси сифатида баҳолаш мумкин», 25 % «Бола ҳуқуқларини мураккаб ҳуқуқ институти сифатида баҳолаш мумкин», 21 % «Бола ҳуқуқларини тармоқлараро ҳуқуқ институти сифатида баҳолаш мумкин» дея жавоб берган бўлсалар, сўралганларнинг 10% бошқача мазмундаги ўз мустақил фикрларини билдирганлар.

Диссертант фикрича, бугунги кунда қонунчилик ривожланиши тенденцияларини инобатга олган ҳолда, бола ҳуқуқлари соҳасини ҳуқуқ

¹ БМТ Бош Ассамблеяси томонидан 1985 йилнинг 10 декабрида қабул қилинган «Пекин қоидалари». -2.2-модда.

² Международный обзор уголовной политики №49-50. 1998-1999 гг. ООН и преступность среди несовершеннолетних: Руководство по международным стандартам и наилучшим видам практики. ООН. Нью-Йорк, 1999 год. –С.11.

тизимининг таркибий элементларидан бири, айти вақтда мажмуавий ҳуқуқ соҳаси деб баҳолаш мақсадга мувофиқ. Бола ҳуқуқлари билан боғлиқ амалдаги ижтимоий муносабатларни кўриб чиқиш ва ҳал қилишда бола ҳуқуқларига назарий жиҳатдан миллий ҳуқуқий тизимимизнинг мураккаб ҳуқуқ институти сифатида ёндашилса-да, алоҳида мажмуавий ҳуқуқ соҳаси сифатида тадқиқ қилиш зарурати ўзининг алоҳида ҳуқуқий тартибга солиш методига эга бўлган бу соҳадаги мустақил ижтимоий муносабатларнинг объектив шаклланиши, мазкур ғоянинг мавжудлиги ҳамда бола ҳуқуқлари тўғрисидаги қонунчиликнинг шаклланиши билан асослантирилган.

Мазкур бобнинг иккинчи параграфи «**Ўзбекистон тарихий-ҳуқуқий манбаларида бола ҳуқуқларига оид нормаларнинг акс эттирилиши**»га бағишланган бўлиб, унда бола ҳуқуқлари, бола ҳуқуқларини ҳимоясининг қонуний асослари шаклланишининг тарихий жиҳатлари илмий таҳлил этилган.

Диссертант томонидан бола ҳуқуқларига оид тарихий-ҳуқуқий манбалар қуйидаги тўрт даврга бўлиб ўрганилган:

- энг қадимги тарихий-ҳуқуқий манбалар;
- ўрта асрларга оид тарихий-ҳуқуқий манбалар;
- бола ҳуқуқлари қайд этилган илк халқаро ҳуқуқий манбалар;
- мустақил Ўзбекистонда бола ҳуқуқларига оид қонунчилик.

«Авесто», «Қуръони Карим», «Ҳидоя», «Жомий аҳком ас-сиғор», «Қутадғу билиг», «Тиб қонунлари», «Фозил одамлар шаҳри», «Қобуснонома» каби манбалардаги бола ҳуқуқларига оид нормалар, қарашлар, фикр ва мулоҳазалар таҳлил этилган. Бола ҳуқуқлари ва қонуний манфаатларини халқаро ҳимоя қилиш механизмлариининг тарихий ривожланиши ўрганилган.

«**Ўзбекистонда бола ҳуқуқлари ҳимояси борасидаги давлат сиёсатининг устувор йўналишлари**» деб номланган **биринчи бобнинг учинчи параграфи**да Ўзбекистонда мустақиллик йилларида олиб борилган ислоҳотлар асосида бола ҳуқуқлари ҳимояси, унинг ташкилий-ҳуқуқий ҳамда институционал механизмларнинг шакллантириш масалалари таҳлил этилган.

Айниқса, юртимизда 2017 йилдан буён олиб борилаётган ислоҳотлар – Янги Ўзбекистон шароитида бола ҳуқуқларини ҳимоя қилиш соҳасида қабул қилинган қонунларда мустақамланган Ўзбекистонда болалар манфатларини ҳимоя қилиш борасида амалга оширилаётган давлат сиёсатининг асосий йўналишлари ва бу борада А.Х.Саидов, Б.Исмоилов, Т.А.Умаров, Д.Каримова, Ш.Ганибаева, А.Рахмонов, М.Асрақулов ҳамда И.В.Понкин, А.А.Понкина, В.В.Еремин, М.Н.Кузнецов каби олимларнинг назарий ғоялари тадқиқ этилган, уларнинг амалий ижроси бўйича аниқ статистик маълумотлар асосида таҳлиллар амалга оширилган. Бола ҳуқуқ ва манфаатларини ҳимоя қилиш ва таъминлашда оила муҳитининг устуворлиги ёритилган. Бола ҳуқуқларини ҳимоя қилиш ва таъминлашга доир Джон Холт, Ричард Фарсон, М.Фриманнинг илмий-назарий концепциялари таҳлил этилган. Бола ҳуқуқларини ҳимоя қилиш ва таъминлашнинг асосий йўналишларидан келиб чиққан ҳолда аниқ мақсадга йўналтирилган вазифалар белгилаб берилган.

Диссертациянинг иккинчи боби «**Бола ҳуқуқларини ҳимоя қилишга оид ташкилий-ҳуқуқий асослар таҳлили: миллий ва хорижий тажриба**» деб номланган бўлиб, унда Ўзбекистонда бола ҳуқуқлари ҳимоясининг ташкилий ва

институционал асосларининг ривожланиши, бола ҳуқуқларига оид миллий қонунчилик ривожланишининг асосий йўналишлари ҳамда бола ҳуқуқлари ҳимоясига оид ривожланган хорижий мамлакатлар тажрибасининг қиёсий-ҳуқуқий таҳлили ёритиб берилган.

Ушбу бобнинг «**Ўзбекистонда бола ҳуқуқлари ҳимоясининг ташкилий ва институционал асосларининг ривожланиши**» деб номланган **биринчи параграфда** тадқиқотчи томонидан бола ҳуқуқлари ҳимояси билан бевосита шуғулланадиган давлат органлари фаолияти, уларнинг қонунлар ижросини таъминлашдаги иштироки ва бошқа муҳим масалалар тадқиқ этилган. Хусусан, бола ҳуқуқлари, эркинликлари ҳамда қонуний манфаатларини бузганлик учун судлар томонидан бола ҳуқуқларини кўрилиши билан боғлиқ ишларда жавобгарлик чораларини қўллаш орқали болалар ҳуқуқлари ҳимоясини амалга оширишнинг қонуний асослари, прокуратура органлари ва ички ишлар органларининг вояга етмаганлар билан ишлашдаги энг муҳим йўналишлар, уларнинг функционал вазифалари, олиб борилаётган чоралар амалий мисоллар билан таҳлил қилинган. Ўзбекистонда жорий қилинган Янги институт - Бола ҳуқуқлари бўйича вакил, шунингдек, Инсон ҳуқуқлари бўйича Ўзбекистон Республикаси Миллий марказининг асосий вазифалари ва фаолияти йўналишлари ёритилган.

«**Ўзбекистон қонунчилигида бола ҳуқуқларига оид нормаларнинг ривожланиш босқичлари**» деб номланган **иккинчи бобнинг иккинчи параграфда** миллий қонунчиликда болалар ҳуқуқига оид нормаларнинг акс этиши, уларнинг ривожланиш тенденциялари таҳлил этилган.

Диссертант бола ҳуқуқларига оид Ўзбекистондаги қонунчиликнинг ривожланишини куйидаги тўртта босқичга ажратиб таҳлил қилади:

Биринчи босқич – 1990-1995 йиллар. Қонунчилик шаклланишининг дастлабки босқичи. Мустақиллик асослари, Ёшларга оид давлат сиёсатининг ҳуқуқий асослари ҳамда Ўзбекистон Республикаси Конституцияси қабул қилинган даврни ўз ичига олади.

Иккинчи босқич – 1996 - 2005 йиллар. Миллий қонунчилик тизимининг асоси яратилган давр. 500 дан ортиқ қонунлар, 15 дан ортиқ кодекслар қабул қилинган бу босқичда бола ҳуқуқларига оид нормалар миллий қонунчиликда акс эттирилгани ва тизимли ривожланиб боргани билан изоҳланади.

Учинчи босқичда – 2007-2016 йиллар. Бола ҳуқуқларига оид махсус қонун – «Бола ҳуқуқларининг кафолатлари тўғрисида»ги Ўзбекистон Республикасининг қонуни қабул қилинган давр. Бу босқич махсус қонун қабул қилингани, ижрога йўналтирилгани билан аҳамиятли.

Тўртинчи босқич – 2016 йилдан ҳозирги қадар. Бу давр Янги Ўзбекистон шиори остида олиб борилаётган шиддатли ислохотлар билан боғлиқ бўлиб, бу давр бола ҳуқуқларини ҳимоя қилиш, хусусан, уларнинг мажбурий меҳнатига чек қўйиш, қонунларга жиддий ўзгартиришлар киритиш, Болалар омбудсмани каби тузилмаларни ташкил этилганлиги билан алоҳида аҳамиятга эга.

Шунингдек, ушбу параграфда Республикамизда бола ҳуқуқларига оид нормаларни таҳлил этишда болалар меҳнатига оид нормалар, таълим-тарбияга оид қоидалар ҳамда бошқа ҳуқуқлар қайд этилган нормалар алоҳида гуруҳлаштирилган.

Иккинчи бобнинг учинчи параграфи «Хорижий мамлакатлар бола ҳуқуқлари тўғрисидаги қонунчилигининг қиёсий-ҳуқуқий таҳлили»га бағишланган. Унда қайд этилишича, Бирлашган Миллатлар Ташкилоти томонидан 1989 йил 20 ноябрда Бола ҳуқуқлари ҳақидаги Конвенциянинг қабул қилиниши БМТга аъзо бўлган 193 та давлат қонунчилигида бола ҳуқуқларига оид масалаларни ҳуқуқий тартибга солишга хизмат қилди. Шундан келиб чиққан ҳолда бир қатор хорижий мамлакатларда «Бола ҳуқуқлари тўғрисида» ёки «Бола ҳуқуқларининг кафолатлари тўғрисида» айрим қонунлар қабул қилинди. Бундай тажриба бола ҳуқуқларини алоҳида норматив ҳужжат тарзида кодификациялаш намунаси бўлиб хизмат қилмоқда.

Диссертант АҚШ, Германия, Франция, Россия, Қозоғистон, Жанубий Африка республикаси мисолида бола ҳуқуқларига оид қонунчилик ва институционал тузилмалар фаолиятини таҳлил қилган. Хусусан, кўпгина хорижий мамлакатларда Бола омбудсманлари фаолияти махсус қонунлар билан тартибга солиниши асослаб берилган. Масалан, Польшада – «Бола ҳуқуқлари бўйича омбудсман тўғрисида»ги Қонун 2000 йил 6 январда; Ирландияда – «Болалар учун омбудсман тўғрисида»ги Қонун 2002 йилда; Францияда – «Болалар ҳимоячиси тўғрисида»ги Қонун 2000 йил 6 мартда; Швецияда – «Болалар омбудсмани тўғрисида»ги Ҳужжат 1993 йил 1 июлда; Литвада – «Бола ҳуқуқларини ҳимоя қилиш бўйича назоратчи тўғрисида»ги Қонун 2000 йил 25 майда қабул қилинган¹.

Шунингдек, ушбу параграфда ювенал юстицияга оид хорижий тажриба ҳақида ҳам фикрлар билдирилган. Диссертант қайд этишича, «Бугунги кунда болалар ҳуқуқлари ҳимояси ҳамда уларнинг қонуний манфаатларини таъминлаш масалаларида дунё ҳамжамятида яна бир муҳим институционал бўғин ривожланмоқда. Ювенал юстиция атамаси билан фанга киритилган мазкур орган ҳозирда бир қатор ривожланган давлатларда фаолият юритмоқда. 1899 йилда АҚШнинг Иллинойс штатида илк бор вояга етмаганлар ишлари учун алоҳида жинойий одил судлов тизими жорий этилди. Кейинчалик бу амалиёт бутун мамлакат ва дунё бўйлаб кенг тарқалди. Жумладан, Буюк Британия (1908 йил), Франция ва Белгия (1921 йил), Испания (1918 йил), Голландия (1921 йил), Германия (1922 йил) ва Австрияда (1923 йил) қўлланила бошлади. Ушбу мамлакатларда судлар вояга етмаганлар ишларини ҳар доим бошқача шароитларда (масалан, ёпиқ мажлисларда) кўриб чиқади ва болаларга катталарга нисбатан енгилроқ жазо чораларини қўллайди². Баъзи мамлакатларнинг барча даражалардаги судларида ювенал судья лавозими жорий этилган бўлиб, унга мутахассис психолог, педагог ёки педиатрлар, ҳатто, юридик маълумотга эга бўлмаса-да, болалар билан муомала қилиш тажрибасига эга шахслар тайинланадилар³. Бунинг сабаби – болаларнинг ёш хусусиятларини ҳар томонлама ҳисобга олиш, уларга нисбатан эҳтиёткор тарбиявий чораларни қўллашга бўлган интилиш бўлди. «Болалар суди» ғояси ва уни яратиш амалиёти

¹ Рашидова С.Ш. Дунё омбудсманлари. –Т.: 2006. –Б. 231.

² Судебная власть / Под. ред. проф. Петрухина И. Л. – М., 2003; Мельникова Э.Б. Ювенальная юстиция. – М., 1999.

³ Абдумажидов Ғ.А., Бакаева Ф.Ҳ., Тансиқбоева Г.М. Бола ҳуқуқлари: Юридик олий ўқув юртлири учун дарслик. – Т., 2008. – Б. 191.

шу қадар муҳим бўлдики, бу каби судлар дунёнинг кўплаб мамлакатларида юзага кела бошлади.

Тадқиқотчи томонидан ювенал юстиция масаласида Ғ.А.Абдумажидов, Ф.Ҳ.Бакаева, Г.М.Тансиқбоева, Э.А.Қодиров, Д.Р.Каримова, Ф.Мирўктамова ҳамда Э.Б.Мельникова, И. Л. Петрухина каби олимларнинг фикрлари тадқиқ қилинган ҳолда, республикада алоҳида ювенал судларни ташкил қилиш ҳақида хулосага келинган.

Диссертациянинг «**Ўзбекистонда бола ҳуқуқларига оид қонунчиликни такомиллаштириш истиқболлари**» деб номланган учинчи боби биринчи параграфи «**Бола ҳуқуқларини ҳимоя қилишда давлат органлари ва нодавлат ташкилотлари ўзаро ҳамкорлиги**»га бағишланган бўлиб, унда бола ҳуқуқларини ҳимоя қилишда давлат ҳокимияти ва бошқаруви органларининг нодавлат ташкилотлар билан ўзаро ҳамкорлигининг ҳуқуқий, назарий ва амалий жиҳатлари таҳлил этилган, бу борада бир қатор камчиликлар мавжудлиги кўрсатиб ўтилган. Бу ҳақида Ўзбекистон Республикаси Президенти Ш.Мирзиёевнинг фикрлари алоҳида баён этилган: «...давлат бошқаруви органлари ва фуқаролик жамияти институтларининг инсон ҳуқуқлари соҳасидаги фаолиятини ўзаро ҳамкорликда амалга оширишнинг аниқ механизмлари ишлаб чиқилмаган»¹.

Бугунги кунда давлат ва фуқаролик жамияти ўртасида ўзаро муносабат ва ўзаро ҳамкорлик кенг ривожланиб бораётганлигини таъкидлаб ўтган ўзбек олимаси М.Ахмедшаева, бундай ҳамкорликда давлатнинг ижтимоий роли кучайиб бораётганлиги, у жамиятнинг ижтимоий ҳимояланмаган қатламлари ҳақида ғамхўрлик қилишини, ушбу мақсадларда давлат билан фуқаролик жамиятининг вазифа ва функциялари бир-бири билан боғлиқ бўлиб бораётганлигини алоҳида эътироф этиб ўтган².

Соҳа олимларидан Ш.Якубов давлат органлари ва нодавлат нотижорат ташкилотлари ҳамкорлигини мамлакат аҳолиси ҳамда давлат ҳокимияти ўртасидаги асосий боғловчи восита эканлигини қайд этиб ўтган³.

Тадқиқотчи томонидан бола ҳуқуқларини ҳимоя қилиш ва уларнинг қонуний манфаатларини таъминлашда давлат органлари ҳамда нодавлат ташкилотлари ўртасидаги ҳамкорликнинг муҳим ҳуқуқий асослари атрофлича ёритиб берилган.

Бугунги кунда ногиронлиги бор болаларни ижтимоий қўллаб-қувватлаш, мослаштириш ва ҳуқуқларини ҳимоя қилишга йўналтириб келаётган «Zamin» халқаро жамоат фонди, «Инклюзив жамият» каби бир қатор болалар ташкилотлари фаолияти таҳлил қилинган. Юртбошимиз томонидан илгари сурилган «**Болаларни қўллаб-қувватлаш жамоат фондиди ташкил этиш ва**

¹ Ўзбекистон Республикаси Президентининг «Инсон ҳуқуқлари бўйича Ўзбекистон Республикасининг миллий стратегиясини тасдиқлаш тўғрисида»ги 2020 йил 22 июндаги ПФ-6012 Фармони. <http://www.lex.uz>.

² Ахмедшаева М.А. Давлат ва ҳуқуқ ривожининг ҳозирги замон тенденциялари / Масъул муҳаррир: З.М.Исломов. –Т., ТДЮУ, 2016. –Б. 67.

³ Якубов Ш.У. Давлат ва фуқаролик жамияти институтлари ҳамкорлигининг ҳуқуқий механизмларини такомиллаштириш / юридик фанлари доктори диссертацияси афтореферати. – Т. 2018. – Б.5.

саховатпеша ҳамюртларимизнинг ушбу хайрли ишга муносиб ҳисса қўшиши»¹ ташаббусининг муҳимлиги таъкидланган.

Учинчи бобнинг «Ўзбекистонда бола ҳуқуқларига оид қонунчиликни такомиллаштиришнинг асосий йўналишлари» деб номланган иккинчи параграфида бола ҳуқуқларига оид қонунчилик ва унинг ижросини таъминлаш соҳасидаги муаммолар тизимли таҳлил этилган.

Муаммоларни ўрганиш жараёнида ҳам жамоатчилик фикрига таянилган. Хусусан, анкета сўрови доирасида «Ўзбекистонда бола ҳуқуқларининг норматив асосларини шакллантириш борасида амалга оширилаётган илоҳотлар Сизни қониқтирадими?» дея берилган саволга респондентларнинг 38 фоизи – «Ҳа, албатта», 18 фоизи – «Йўқ, етарли даражада эмас», 37 фоизи – «Ҳуқуқий асослар етарли даражада, лекин уларнинг амалий ижроси талаб даражасида эмас» дея жавоб берган бўлса, сўралганларининг 7 фоизи бошқача тарзда ўз фикрларини билдирган. Бу рақамлар бола ҳуқуқларига оид давлат сиёсатини фуқаролар томонидан фаол қўллаб-қувватланаётганлигини англатади.

Шунингдек, диссертант томонидан қуйидаги муаммоли ҳолатлар алоҳида тадқиқ этилган:

болалар орасида ҳуқуқбузарлик йўлига кириб қолган болалар масаласида уларни жамиятга мослашиш, қайта тарбиялашни назарда тутувчи механизмларнинг жорий этилмагани, ушбу масалада ювенал юстициянинг илғор хорижий тажрибалари татбиқ қилинмаганлиги;

болаларга оилада таълим-тарбия беришда қўлланилиши тақиқланган масалалар қонунда белгилаб қўйилган бўлса-да, тарбия методлари ишонтириш, ҳурмат қилиш, тушунтириш, насиҳат бериш, ибрат-намуна бўлиш, рағбатлантириш каби услубларга асосланиши зарурлиги қайд этилмаганлиги;

республикамизда вояга етмаганлар ишлари бўйича идоралараро комиссия ҳам, ҳокимиятлар ҳузуридаги вояга етмаганлар ишлари бўйича комиссиялар жамоатчилик асосида фаолият кўрсатиши, жамоатчилик асосида муайян вазифанинг юклатилиши бундай мажбурият юклатилган шахснинг зиммасига муайян турдаги жавобгарликни юклаш учун асос бўла олмаслиги;

фуқароларни ўзини ўзи бошқариш органлари масъул ходимларига ўз мажбуриятини бажармаётган ота-оналарни, ҳуқуқлари паймол этилаётган болаларни аниқлаш бўйича вазифалар юклатилмаганлиги;

бола ҳуқуқларининг кафолатлари тўғрисидаги қонун ҳужжатларини бузганлик учун маъмурий жавобгарлик белгиланмаганлиги;

ЮНИСЕФ таҳлиliga кўра, болаларни нафақалар билан қамраб олиш даражасининг пастлиги, 2 ёшгача бўлган болани парваришlash учун нафақа олувчилар сони 2009 йилдан бошлаб 60% га камайгани, 2 ёшдан 14 ёшгача болалари бор оилаларга тўланадиган нафақалар вақт ўтиб қисқаргани, эндиликда атиги 10% гина болаларни қамраб олаётгани²;

Ўзбекистонда сўнгги 3 йилда жами 114 нафар бола чақалоқ савдосидан жабрланган бўлиб, уларнинг деярли 89 фоизи – 1 ёшгача бўлган болалар ташкил

¹ Мирзиёев Ш.М. Ўзбекистон Республикаси Президенти Шавкат Мирзиёевнинг Олий Мажлисга Мурожаатномаси. // Янги Ўзбекистон, 2020 йил 30 декабрь.

² Ўзбекистондаги болалар вазиятининг таҳлили (2019/2020). UNICEF har bir bola uchun. БМТ Болалар фонди томонидан нашр этилган. Тошкент, Ўзбекистон. UNICEF -2020.

этаётганлиги, 2018 йилда одам савдоси жиноятлари ичида чақалоқ савдосининг улуши 38 фоизни, 2019 йилда 44 фоизни ташкил этгани, 2017-2020 йиллардаги ҳолатлар таҳлиliga кўра, ўз чақалоғини сотган аёлларнинг 31 фоизи оғир ижтимоий аҳволда эканлиги сабабли, 17 фоизи ҳомилани яшириш, 52 фоизи эса моддий манфаат топиш мақсадида ушбу жиноятларни содир этгани¹қайд этилади.

Жаҳон координаторлари тизимида 3 ёшдан 6 ёшгача бўлган болаларни мактабгача таълим тизими билан қамраб олиш даражаси Ўзбекистонда нисбатан пастлигича қолмоқда. 10 та МДХ давлатлари орасида Ўзбекистон Республикаси мактабгача ёшдаги болаларни қамраб олиш даражаси бўйича 52 фоиз билан 6-ўринни эгаллаб турибди². Бинобарин, Ўзбекистон Республикаси Президенти Ш.Мирзиёев таъкидлаганидек, «Келгуси йил якуни билан мактабгача таълим қамровини 65 фоизга, 2023 йил охирида эса 75 фоизга етказишимиз керак»³.

ЮНИСЕФ таҳлиliga кўра, 2018 йилда 142 000 нафар болалар мактабга қатнамаган ва уларнинг 60 % ни қиз болалар ташкил қилади. Мактабга қатнамайдиган болалар улуши мамлакатдаги ўртача кўрсаткичларга нисбатан (3%) каттароқ бўлган вилоятлар: Қорақалпоғистон Республикаси (7,5%), Сирдарё вилояти (4,5%), Самарқанд вилояти (4,4%), Бухоро вилояти (4,3%) ва Тошкент вилояти (4,2%).

2018 йилда ота-она қарамоғидан маҳрум бўлган болаларнинг энг катта улуши 7 ёшдан 17 ёшгача тўғри келади. Бундай болаларнинг улуши мамлакат бўйича ўртача кўрсаткичдан юқори бўлган вилоятлар қаторига: Бухоро, Самарқанд, Тошкент, Хоразм, Сирдарё вилоятлари ва Қорақалпоғистон Республикаси кирган.

Бола ҳуқуқларига оид қонунчилик ва унинг ижросини таъминлаш соҳасидаги мавжуд муаммолар ва уларни бартараф этиш заруратидан келиб чиқиб, ўнта истиқболли йўналишлар бўйича мулоҳазалар билдирилган.

Айниқса, диссертант томонидан болалар ижтимоий муҳофазасининг қафолатларини кучайтириш мақсадида «Ота-онасининг ёки бошқа қонуний вакилларининг қарамоғидан маҳрум бўлган болалар учун қўшимча ижтимоий-ҳуқуқий қафолатлар тўғрисида» қонун қабул қилиш таклифини илгари сурилгани алоҳида эътиборга молик.

Тадқиқотчи мазкур таклифни қуйидаги муҳим асосларга эга деб ҳисоблайди:

биринчидан, бундай қонунда жамиятда ота-онасининг ёхуд бошқа қонуний вакиллари қарамоғидан маҳрум бўлган болаларни аниқлаштириш механизмлари, унга масъул бўлган субъектлар аниқ белгиланади;

иккинчидан, оилавий ажримлар сабабли турар жойи муаммоли бўлиб қолган ёхуд турар жойидан фойдаланиш ҳуқуқидан маҳрум бўлиб қолган

¹ Ўзбекистонда чақалоқлар савдоси йилдан йилга ортиб бормоқда. Бундай жиноятларнинг сабаблари маълум қилинди. // Олий Мажлис Сенати Раиси Танзила Норбоеванинг Одам савдоси ва мажбурий меҳнатга қарши курашиш Миллий комиссияси йиғилишидаги нутқи. <https://daryo.uz/2020/12/06/>

² Источник: Госкомстат Республики Узбекистан, за 2019 год информация Министерства дошкольного образования. // Узбекистан. Добровольный Национальный Обзор 2020. О реализации повестки дня 2030 года в области устойчивого развития. – С.48-49.

³ Мирзиёев Ш.М. Ўзбекистон Республикаси Президенти Шавкат Мирзиёевнинг Олий Мажлисга Мурожаатномаси. // Янги Ўзбекистон, 2020 йил 30 декабрь.

болаларнинг ҳуқуқлари кафолатлари таъминланади. Чунки тадқиқот давомида ўрганилган суд ҳужжатларидан маълум бўлдики, оилавий низолар сабабли ота-она ўртасидаги ажрашиш ҳамда аёл томоннинг уй-жойдан фойдаланиш ҳуқуқини таъминлаш бўйича даъво ўз вақтида киритилмаслиги сабабли болаларнинг турар жойга бўлган ҳуқуқлари жиддий бузилмоқда;

учинчидан, суд томонидан ҳар бир бола учун белгиладиган алимент миқдорининг қонунда белгиланган тартиби ва миқдори уни тўловчи ота ёхуд она томонидан турлича шаклда суиистеъмол қилинаётганлиги натижасида болаларнинг таъминотга оид ҳуқуқлари бузилмоқда. Жумладан, ота ёхуд онанинг алимент миқдори кам бўлишлугига эришиш мақсадида даромади, ойлик маоши миқдори кам бўлган расмий ишларга жойлашиб олиши, баъзан бундай ишлар юзаки, расмийчилик учун бажарилиши кузатилмоқда. Бу эса, боланинг моддий таъминот олиш ҳуқуқи таъминланганда боланинг моддий ҳаражатлари қисман қопланишини келтириб чиқармоқда.

Бундан ташқари алимент тўлаш мажбурияти зиммасига юклатилган ота-она ёхуд улардан бирининг ногирон бўлиб қолиши оқибатида таъминотдан маҳрум бўлиб қолаётган болалар ҳуқуқлари таъминланиши учун ҳам бундай қонуннинг қабул қилиниши аҳамиятлидир.

Тадқиқот якунида эришилган натижалар, шакллантирилган янги ғоя ва қарашлар, илгари сурилган таклиф ва тавсиялар диссертациянинг хулоса қисмида баён этилган.

Тадқиқотчи томонидан “Ўзбекистон Республикаси Бола ҳуқуқлари бўйича вакил (Болалар омбудсмани) тўғрисида”ги Қонуни лойиҳаси концепцияси ва қонун лойиҳаси ишлаб чиқилган бўлиб, унда вакил фаолиятининг ҳуқуқий асослари, вакил фаолиятининг асосий принциплари, вакилнинг бола ҳуқуқлари бўйича маърузалар тайёрлашдаги иштироки, вазифалари ва фаолиятининг йўналишлари, ҳуқуқлари, вакилнинг нодавлат-нотижорат ташкилотлари ва фуқаролик жамиятининг бошқа институтлари билан ҳамкорлиги каби масалалар ўрин олган. Диссертантнинг фикрича, Бола ҳуқуқлари бўйича вакил тўғрисида алоҳида қонун қабул қилиш унинг ҳуқуқий мақомини янада оширади ҳамда ваколатларини кенгайтиришга имкон яратилади.

ХУЛОСА

Ўзбекистонда бола ҳуқуқлари, унинг миллий қонунчиликдаги ифодаси, бола ҳуқуқларининг норматив-ҳуқуқий асосларини янада такомиллаштириш, соҳада мавжуд муаммолар ҳамда уларни бартараф этиш йўналишлари, бола ҳуқуқларини ҳимоя қилиш истиқболларини белгилаш билан боғлиқ илмий тадқиқот натижасида қуйидаги хулосаларга келинди:

І. Илмий-назарий хулосалар:

Биринчидан, бола ҳуқуқлари инсон ҳуқуқларининг ажралмас қисми бўлиб, унга давлат сиёсати даражасида эътибор қаратилиши муҳим аҳамиятга эга. Демократик-ҳуқуқий давлатнинг асосий белгиси сифатида жамият ҳаётининг барча соҳаларида қонун устувор ҳисобланар экан, болалар ҳаётидаги ижтимоий муносабатларни ҳуқуқий тартибга солишда ҳам қонун устуворлиги таъминланиши лозим.

Иккинчидан, бола ҳуқуқларини илмий таҳлил этиш натижасида унинг қуйидагича муаллифлик таърифи ишлаб чиқилди: «бола ҳуқуқлари – бу инсон ҳуқуқларининг муҳим ва ажралмас таркибий қисми бўлиб, инсоннинг ўн саккиз ёшгача бўлган даврида фойдаланадиган хулқ-атвор қоидаларининг йиғиндисидир».

Учинчидан, хорижий мамлакатларнинг бола ҳуқуқлари тўғрисидаги қонунчилигининг таҳлили шуни кўрсатадики, кўп давлатларда бола ҳуқуқларига доир халқаро меъёрлар миллий қонунчилик тизимига имплементация қилинган. Хорижий мамлакатлар қонунчилигида ювенал юстицияга доир бир қатор илғор тажрибалар Ўзбекистон миллий-ҳуқуқий амалиётига ҳам татбиқ қилиниши зарур.

Тўртинчидан, ҳар бир мамлакатда бўлгани каби Ўзбекистонда ҳам бола ҳуқуқлари ҳимоясига оид айрим муаммоли вазиятлар, бола ҳуқуқларининг бузилиши каби салбий ҳолатлар мавжуд. Уларни бартараф қилишда ташкилий ва институционал асосларни, хусусан, Ўзбекистон Республикаси Бола ҳуқуқлари бўйича вакил фаолиятини янада кучайтириш лозим.

Бешинчидан, бола ҳуқуқларига оид миллий қонунчилик тизимини такомиллаштиришда халқаро тажриба, ривожланган мамлакатларнинг мазкур соҳадаги ютуқлари, ўзбекона менталитет, бой маданий ва маънавий меросимиз ҳамда миллий кадриятларимиз эътиборга олинishi лозим. Бунинг учун инсон ҳуқуқлари ва қонуний манфаатларини ҳимоя қилиш фаолиятини таъминлашнинг механизмларини тартибга солишда ҳамда инсон ҳуқуқлари бўйича халқаро стандартларни қонунчилик ва ҳуқуқни қўллаш амалиётига имплементация қилишдаги ҳуқуқий бўшлиқларни бартараф этиш зарур.

II. Амалий таклиф ва тавсиялар:

1. Ҳуқуқшуносликка ихтисослашган олий ва ўрта-махсус ўқув муассасаларининг таълим дастурларига киритилиши режалаштирилган «Бола ҳуқуқлари» фани бўйича дарсликлар, ўқув қўлланмалари тайёрлаш зарур.

2. Бола ҳуқуқларини ҳимоя қилувчи жамоат бирлашмалари, хусусан, нодавлат ноtijорат ташкилотларининг ролини кучайтириш, уларни рағбатлантириш ва имтиёзлар бериш (давлат рўйхатига олишда, грантлар беришда ва ҳ.к.) механизмини янада кучайтириш лозим.

3. Вояга етмаганлар ва ёшлар ҳуқуқларини ҳимоя қилиш бўйича қабул қилинган ҳужжатларни инвентаризациядан ўтказиб, уларнинг ўзаро мувофиқ бўлган ягона базасини шакллантириш; вояга етмаганлар ҳуқуқларини бузган шахсларнинг жавобгарлигини кучайтириш; вояга етмаганлар ва ёшлар ҳуқуқларини ҳимоя қилиш бўйича доимий равишда жамоатчилик фикрини ўрганишни ташкил этиш мақсадга мувофиқ.

4. ЮНИСЕФнинг тавсиялари ҳамда тиббиёт тадқиқотларига таянган ҳолда, боланинг соғлиғи ва ривожланиш имкониятларини эътиборга олиб, оилани қўллаб-қувватлаш ва болалар фаровонлигини яхшилаш, келажакда барқарор ва адолатли ривожланишга хизмат қиладиган пойдевор яратиш учун бола ҳаётининг дастлабки 1000 кунига ойлик нафақа тайинлаш билан боғлиқ янги тизимни жорий этиш мақсадга мувофиқ. Универсал имтиёзларни назарда тутувчи бундай дастурлар, сиёсий ва устувор стратегиялардан бири бўлиб, ижтимоий бирдамликни ривожлантиришда самаралидир.

5. Бола ҳуқуқларини ҳимоя қилиш ва таъминланишида айнан болаларнинг ўзларини ушбу масалаларда фаолликларини ошириш муҳим аҳамият касб этади, яъни болаларнинг ўз ҳуқуқларини билишлари, унга оила, таълим ва меҳнат муассасаларида риоя қилинишини талаб қила олишлари бола ҳуқуқларига оид қонунчилик ижросида самарали воситалардан биридир.

6. Республикамизда вояга етмаганлар ишлари бўйича идоралараро комиссия, ҳокимиятлар ҳузуридаги вояга етмаганлар ишлари бўйича комиссиялар ҳам жамоатчилик асосида фаолият кўрсатмоқда. Жамоатчилик асосида муайян вазифанинг юклатилиши бундай мажбурият юклатилган шахснинг зиммасига муайян турдаги жавобгарликни юклаш учун асос бўла олмайди. Бола ҳуқуқларини ҳимоя қилиш ва уларнинг қонуний манфаатларини таъминлаш вазифаси билан бевосита шуғулланадиган махсус давлат идораси ёхуд ҳокимиятлар таркибида шундай бўлимлар фаолиятини йўлга қўйиш мақсадга мувофиқ.

7. Ўзбекистонда фаолият олиб бораётган Вояга етмаганлар ишлари бўйича идоралараро комиссия фаолиятини тугатиб, унинг ўрнига янги миллий, замонавий тузилма ташкил этилиши ҳамда Бола ҳуқуқлари бўйича вакил (Омбудсман)нинг унга раислик қилиши амалиётини жорий этилиши мақсадга мувофиқ.

8. Болаларнинг ҳуқуқ ва манфаатларини ҳимоя қилиш, уларни таъминлаш муаммолари бўйича доимий равишда мақсадли илмий тадқиқотларни ташкил этиш, уларнинг кўламини кенгайтириш зарур. Тадқиқотлар, таҳлиллар, статистик маълумотлар, анкета сўровномаларини ўтказиб бориш олиб борилаётган фаолиятни янада аниқ мақсадларга йўналтиришга имкон беради.

9. Бола ҳуқуқларини ҳимоя қилишда давлат ҳокимияти ва бошқаруви органларининг нодавлат ташкилотлар билан ўзаро ҳамкорлигини аниқ йўналишларини белгилаш; суд ва ҳуқуқни муҳофаза қилувчи органлар ҳамда бошқа давлат органлари ходимларининг бола ҳуқуқлари ҳимояси бўйича малакасини ошириш ишларини тизимли йўлга қўйиш; давлат бошқаруви органларининг бола ҳуқуқлари соҳасидаги фаолияти устидан жамоатчилик назоратини кучайтириш зарур.

III. Амалдаги қонунчиликни такомиллаштириш бўйича тақлиф ва тавсиялар

1. «Бола ҳуқуқлари кафолатлари тўғрисида»ги қонуннинг 31-моддасида «Бола ҳуқуқларининг кафолатлари тўғрисидаги қонун ҳужжатларини бузганликда айбдор шахслар белгиланган тартибда жавобгар бўладилар» деган норма мавжуд бўлса-да, Ўзбекистон Республикасининг Маъмурий жавобгарлик тўғрисидаги кодексда бундай жавобгарлик алоҳида моддаларда кўрсатилмаган. Шундан келиб чиққан ҳолда, Ўзбекистон Республикасининг Маъмурий жавобгарлик тўғрисидаги кодексига «Бола ҳуқуқларининг кафолатлари тўғрисидаги қонун ҳужжатларини бузиш» деб номланган алоҳида нормалар киритилиши мақсадга мувофиқдир.

2. Ўзбекистон Республикаси Оила кодексининг 75-моддаси 2-қисмига қуйидаги мазмунда тўлдириш киритилишини лозим деб ҳисоблаймиз: «Ота-оналик ҳуқуқларини амалга ошириш усуллари уларни ишонтириш, ўргатиш, хушмуомалалик, ҳурмат қилиш, тушунтириш, насихат бериш, ибрат-

намуна бўлиш, рағбатлантириш, огоҳлантириш, ўзаро ҳамфикрликка асосланиши керак».

3. Ўзбек тилида «таъминлаш» ҳамда «ҳимоя қилиш» сўзлари алоҳида мазмун-моҳиятга эга эканлигидан келиб чиқиб, давлат сиёсатининг бола ҳуқуқ ва манфаатлари билан боғлиқ фаолиятини қуйидаги икки йўналишга, яъни биринчидан, боланинг ҳимоя қилиниши зарур бўлган ҳуқуқлари; иккинчидан, боланинг таъминланиши зарур бўлган ҳуқуқ ва манфаатларига ажратиб ўрганиш мақсадга мувофиқ. Масалан, боланинг таълим олишга оид ҳуқуқлари давлат томонидан таъминланса, унинг шаъни, қадр-қиммати, ҳаёти ҳимоя қилинади. Шундан келиб чиққан ҳолда бола ҳуқуқларини ҳимоя қилиш бўйича давлат сиёсатининг асосий йўналишлари қайд этилган «Бола ҳуқуқлари кафолатлари тўғрисида»ги қонуннинг 4-моддаси номини «Бола ҳуқуқларини ҳимоя қилиш бўйича давлат сиёсати» шаклида эмас, балки «Бола ҳуқуқларини ҳимоя қилиш ва таъминлаш бўйича давлат сиёсати» тарзида ифодалашни лозим деб ҳисоблаймиз.

4. Бола ҳуқуқлари билан боғлиқ норматив-ҳуқуқий ҳужжатларда қайд этилган «бола» ҳамда «вояга етмаганлар» каби атамалардан келиб чиққан ҳолда бундай турли ёндашувларни умумлаштириш зарур. Норматив-ҳуқуқий ҳужжатлардаги бу икки тушунчани бирхиллаштиришда «бола» атамасини қўллашни мақсадга мувофиқ. Албатта, болага нисбатан қонунчиликда ягона тушунчанинг қўлланилиши ҳам ҳуқуқ ижодкорлиги жараёнида, ҳам уларни амалда қўллаш жараёнида қулайлик яратади.

5. «Ота-онасининг ёки бошқа қонуний вакилларининг қарамоғидан маҳрум бўлган болалар учун қўшимча ижтимоий-ҳуқуқий кафолатлар тўғрисида» қонун қабул қилиш мақсадга мувофиқ. Бундай қонунда жамиятда ота-онасининг ёхуд бошқа қонуний вакиллари қарамоғидан маҳрум бўлган болаларни аниқлаштириш механизмлари белгиланади.

6. «Ўзбекистон Республикаси Бола ҳуқуқлари бўйича вакил (Болалар омбудсмани) тўғрисида»ги Ўзбекистон Республикаси Қонуни қабул қилиниши зарур. Ушбу Қонуннинг қабул қилиниши Бола ҳуқуқлари бўйича вакил фаолиятини қонун даражасида ҳуқуқий тартибга солишга хизмат қилади.

**SCIENTIFIC COUNCIL AWARDING OF THE SCIENTIFIC DEGREES
DSc.07/30.12.2019.Yu.22.02 AT TASHKENT STATE
UNIVERSITY OF LAW**

**ACADEMY OF PUBLIC ADMINISTRATION UNDER THE PRESIDENT
OF THE REPUBLIC OF UZBEKISTAN**

DUSMUKHAMEDOVA NARGIZA NOUFARBEKOVNA

**PROBLEMS OF DEVELOPMENT AND IMPROVEMENT OF THE
LEGISLATION ON THE RIGHTS OF THE CHILD IN UZBEKISTAN**

**12.00.01. – Theory and history of state and law.
History of legal doctrines**

**ABSTRACT
of the dissertation of the Doctor of Philosophy (PhD) in Law**

Tashkent 2021

The theme of the dissertation of the Doctor of Philosophy (PhD) was registered at the Supreme Attestation Commission under the Cabinet of Ministers of the Republic of Uzbekistan under the number B2020.2.PhD/Yu363.

The dissertation is prepared at the Academy of Public Administration under the President of the Republic of Uzbekistan.

The abstract of the dissertation is posted in three languages (Uzbek, English and Russian (resume)) on the website of the Scientific council (<https://tsul.uz/uz/fan/avtoreferatlar>) and Information Educational Portal «Ziyonet» (www.ziyonet.uz).

Scientific supervisor:

Yakubov Shukhrat Ummataliyevich,
Doctor of Science in Law, Akting Professor

Official opponents:

Kadirov Eshmuhammad Omonturdiyevich,
Doctor of Science in Law, Akting Professor

Isxakova Laviza Fuatovna,
Candidate of Science in Law,
Associate Professor

Leading organization:

**Academy of the Ministry of Internal Affairs
of the Republic of Uzbekistan**

The defense of the dissertation will be held on August 25, 2021 at 14:00, at the session of the Scientific Council No. DSc.07/30.12.2019.Yu.22.02 at Tashkent State University of Law (Address: 100047, Tashkent, Sayilgoh Street, 35, Tel.: (998) 71-233-66-36; Fax: (998) 71-233-37-48; e-mail: info@tsul.uz).

The dissertation is available at the Information Resource Center of Tashkent State University of Law (registered under No.975). (Address: 100047, Tashkent, A. Temur str., 13. Tel.: (99871) 233-66-36).

Abstract of the dissertation submitted on «12» August 2021.

(Registry protocol No.7 on «12» August 2021).

R.R. Khakimov
Chairman of the Scientific Council for
awarding scientific degrees, Doctor of Science
in Law, Professor

I.R. Bekov
Secretary of the Scientific Council for awarding
scientific degrees, Candidate of Science in Law,
Akting Professor

M.A. Akhmedshayeva
Chairperson of the Scientific Seminar under the
Scientific Council for awarding scientific
degrees, Doctor of Science in Law, Professor

INTRODUCTION (abstract of PhD dissertation)

Relevance and necessity of the dissertation theme. Great attention in the world is paid to the protection of the rights of the child, ensuring their legitimate interests, the development and implementation of norms on the rights of the child. The existing problems in ensuring the rights of children to life, education and labor are studied by foreign countries and various measures are taken to address them. There are 1.8 billion children in the world. Almost half (50%) of children and adolescents at the age of 6-14 are illiterate despite going to school¹. There are three times more unemployed young people worldwide than adults. About 71 million young people are looking for work. 263 million children and youth are deprived of school education. This makes it difficult for them to enter the labor market due to a lack of knowledge and necessary skills².

Scientific and practical research is being conducted to improve the international and national legislation on the rights of the child, to develop interstate cooperation in this area. In this regard, it is especially important to improve the existing legal mechanisms on the worst forms of child labor, child trafficking, child prostitution and child pornography, as well as the elimination of children's participation in armed conflicts.

Large-scale reforms are being carried out in Uzbekistan to develop legislation on the rights of the child. The Action Strategy for five priority areas of development of the Republic of Uzbekistan for 2017-2021 provides for such tasks as radical improvement of conditions for the full intellectual, aesthetic and physical development of children. As the President of the Republic of Uzbekistan Shavkat Mirziyoyev noted, "... there is a growing need for radically improving the institutional and legal framework for the protection of the rights and legitimate interests of children and ensuring the upbringing of a harmoniously developed generation"³.

Based on the above, there is a need to improve the national legislation on the rights of the child in Uzbekistan based on modern requirements. The issue of protection of the rights of the child, ensuring their legitimate interests should be based, first of all, on laws that are perfect, fully-formed enforcement mechanisms, which can influence the elimination of problems related to the rights of the child in society.

This dissertation research to some extent serves to ensure the implementation of the tasks set out in the laws of the Republic of Uzbekistan "On guarantees of the rights of the child", "On protection of children from information harmful to their health", decree of the President of the Republic of Uzbekistan of June 22, 2020 "On approval of the National Human Rights Strategy of the Republic of Uzbekistan" No.DP-6012, resolution No.RP-4296 of April 22, 2019 "On additional measures to

¹ International Youth Day. Democratization and human rights // scientific and enlightenment journal. – 2020, – No.3. – Tashkent, –P.19.

² Richard Komenda. Youth rights – On the UN agenda. Democratization and human rights // scientific and enlightenment journal. – 2020, – No. 3. – Tashkent, –P.19.

³ Resolution of the President of the Republic of Uzbekistan of April 22, 2019 No RP-4296 "On additional measures to further strengthen the guarantees of the rights of the child". <http://www.lex.uz>.

further strengthen the guarantees of the rights of the child”, RP-4736 of May 29, 2020 “On additional measures to improve the system of protection of the rights of the child” and other normative legal acts in the field.

The compliance of the research to the priorities of development of science and technologies of the country. This research was prepared within the framework of the I. “Formation of a system of innovative ideas and ways of their implementation in the social, legal, economic, cultural, spiritual and educational development of an informed society and a democratic state”.

The degree of study of the problem. Theoretical and practical aspects of the legislation on the rights of the child, some aspects of its development, scientific interpretation and analysis have been studied by several Uzbekistan scientists. In particular, the origin and development of the rights of the child, some legal aspects of the protection of the rights of the child in the family, educational institutions, mahallas are studied by leading legal scholars of the country A.A.Azizkhodzjayev, M.A.Akhmedshayeva, A.Akilov, Z.Islamov, B.Ismailov, O.Karimova, F.Mukhitdinova, A.R.Muminov, M.K.Najimov, H.T.Odilqoriyev, B.H.Pulatov, F.H.Rakhimov, A.Rakhmonov, M.H.Rustamboev, A.H.Saidov, T.A.Umarov, E.O.Kadirov, R.Khakimov, O.T.Khusanov, D.R.Karimova¹.

Historical and pedagogical aspects of the legislation on the rights of the child have been studied by D.Karimova, R.Sh.Akhliiddinov, O.Safarov, M.Makhmudov, V.M.Karimova, O.Musurmonova.

While Sh.K.Ganibayeva researched from the point of view of international law, the problems of protection of the rights of the child through international mechanisms and issues of implementation of international standards in national legislation are widely covered in the research of A.Kh.Saidov, F.Kh.Bakayeva, L.F.Isxakova, R.T.Khakimov, G.M.Tansikbayeva and M.A.Tillabayev. Issues of juvenile justice are studied by G.Abdumajidov, M.A.Khamidova, B.Ismailov and M.Rakhimova² in a monographic style.

It should be noted that the aspects of the rights of the child that are related to the science of criminal law were analyzed by H.U.Shodiyev, N.T.Ismailov, A.Irsaliyev, the aspects of civil law by Z.N.Esanova, and the aspects of family law by G.S.Inamjanova.

Problems of the rights of the child, their provision and development are covered in the works of several foreign scholars such as V.I.Abramov, B.O.Viktorovna, S.A.Kobilova, E.A.Leonteva, I.A.Dubrovskaya, I.K.Gorodetskaya, Yu.A.Dmitriyev, Georges Rouhette, Rouhette-Burton and others.

However, the analysis of the above research shows that the theoretical and practical problems of improving the normative-legal framework for the protection of the rights of the child have not been studied separately as a complex research work based on the analysis of normative legal acts.

The relevance of the dissertation research to the scientific research plans

¹ The scientific works of this and other authors are listed in the list of references used in the dissertation.

² The scientific works of this and other authors are listed in the list of references used in the dissertation.

of the higher education institution where the dissertation was completed. The dissertation was included in the scientific research plan of the Academy of Public Administration under the President of the Republic of Uzbekistan and was carried out within the framework of the scientific-research “Priorities for further improvement of the legislative process in reforming the system of state and society building”.

The purpose of the study is to develop scientifically based proposals and recommendations for improving the legislative framework for protecting the rights of the child in the Republic of Uzbekistan.

Tasks of the research:

to study the concept, essence and social significance of the rights of the child and its methodological basis;

systematic analysis of the emergence, development, current status and prospects of legal norms and national legislation on the rights of the child in Uzbekistan;

analysis of the institutional, organizational and legal framework for ensuring the rights of the child in Uzbekistan;

identification of key areas for improving the system of socio-legal protection of children in Uzbekistan;

scientific-theoretical analysis of the issue of juvenile justice and systematization of views on its prospects;

identify existing problems in the system of protection and promotion of the rights of the child and develop proposals for a program of appropriate measures to address them;

development of conclusions, proposals and recommendations for further improvement of the legislation on the protection of the rights of the child in Uzbekistan, the mechanism for ensuring its implementation.

The object of the research is the formation and development of the legislation on the rights of the child in the Republic of Uzbekistan, problems related to its implementation, various legal relations concerning the rights of the child.

The subject of the research is the legislation on the rights of the child, scientific views on the development of legal mechanisms for the protection of the rights of the child, as well as literature reflecting conceptual ideas, normative-legal acts regulating this sphere.

The methods of the research. Dialectical, analytical, generalizing, comparative-legal, logical, historical, statistical, system-structural, questionnaire, formal-legal methods are used in the research.

The scientific novelty of the research:

the concept of “the rights of the child” is analyzed based on modern approaches and a new author’s definition of this concept is formed based on a deep methodological study;

the need for inclusion in the legislation of a legal norm on guarantees of the rights of the child to freedom and personal inviolability is substantiated;

the need for inclusion in the Criminal Executive Code of a legal norm ensuring

the right of convicted women to long visits with their juveniles is scientifically substantiated;

the need for establishing by the law of a norm that allows convicted women to place their children under the age of three in a child's home at a penal colony and communicate with them in an unlimited manner in their free time is scientifically substantiated;

the need for the legal regulation of the activities of the Commissioner for the Rights of the Child (Children's Ombudsman) is scientifically substantiated;

The practical results of the study are as follows:

The author's definition embedded in the textbook «General legal characteristics of crimes within the jurisdiction of the state Security Service, as well as international cooperation in combating crime». This definition has been introduced into the educational process;

Article 10 of the Law of the Republic of Uzbekistan "On Guarantees of the Rights of the Child" states that each child has the right to freedom, personal inviolability, the inviolability of their residence, and the confidentiality of their correspondence, as well as each child has the right to protection from violation of his honor and dignity, as well as of illegal interference in his private life;

A new norm stating "Convicted women are provided with long-term visits to their juvenile children four times a year for up to five days, and detainees are provided with an unlimited number of long-term visits with the possibility of living outside the institution in their spare time" has been introduced in the second part of Article 130 of the Criminal Procedure Code of the Republic of Uzbekistan;

A new provision is introduced to the second part of Article 132 of the Criminal Procedure Code of the Republic of Uzbekistan stating that "Women prisoners have the right to place their children under the age of three in orphanages under penal colonies and to communicate with them in their free time";

Due to the need for the legal regulation of the most important and stable social relations in the country through legislation, strengthening the legal framework for the protection of the rights of the child, a draft Law of the Republic of Uzbekistan "On Child's Rights Ombudsperson of the Republic of Uzbekistan" was developed to transform the Children's Ombudsman, a new institution for the protection of the rights of the child into an authoritative state organization responsible for the protection of the rights and legitimate interests of the child.

Reliability of the research results. The results of the research are summarized and registered based on the international law and national legislation, the experience of developed countries, law enforcement practice, the results of the analysis of statistical data. Conclusions, suggestions and recommendations were tested and their results were published in leading national and foreign publications. The results obtained were approved by the competent state authorities and put into practice.

The Scientific and practical significance of the research results. The scientific significance of the results of the research is based on the scientific-theoretical conclusions, proposals and recommendations for conducting research to assess the effectiveness of local

authorities, interpreting relevant legislation, improving national legislation. They can be used in teaching and further enrichment of such subjects as the “Theory of State and Law”, “Constitutional Law”, “Family Law”, “The Rights of the Child”.

The practical significance of the research results is determined by the fact that it can be used to improve the normative-legal documents and law enforcement practices on the rights of the child, as well as in the educational process, workshops and trainings organized by higher education institutions.

Implementation of the research results. The scientific results of the dissertation are applied in practice as follows:

the concept of “the rights of the child” is analyzed based on modern approaches and author’s definition of this concept on a deep methodological study is formed based as follows: *The rights of the child are an important and integral part of human rights, a set of rules of conduct used by a person under the age of eighteen*, was taken into account in the preparation of the textbook «General legal characteristics of crimes within the jurisdiction of the state Security Service, as well as international cooperation in combating crime» (Akt of the Academy of State Security of the Republic of Uzbekistan named after Amir Timur dated July 14, №28/5967). This definition served to increase legal literacy in the field of protecting the rights of the child, as well as to effectively build the educational process in this area.

proposals for ensuring by the state of the inviolability of the person, home, privacy of the child’s correspondence and the protection of the child from all forms of exploitation, including physical, mental and sexual violence, torture or other forms of cruel, gross or degrading treatment, are reflected in Article 10 of the Law of the Republic of Uzbekistan “On guarantees of the rights of the child” (reference No. 05/1-07-301 of the Committee of the Legislative Chamber of the Oliy Majlis of the Republic of Uzbekistan on Democratic Institutions, NGOs and Civil Society Institutions of December 27, 2019). The use of scientific results made it possible to clearly define in the law the obligations of the state to ensure the rights of the child;

proposals on the need to provide convicted women during the year four long visits with juvenile children lasting up to five days, and those in prison settlements – long visits without restriction, in their free time, with the possibility of living outside the territory of the institution, are reflected in part 2 of the Article 130 of the Criminal Executive Code of the Republic of Uzbekistan (certificate No. 33 of the Committee on Defense and Security of the Senate of the Oliy Majlis of the Republic of Uzbekistan of August 10, 2020). The consolidation of this norm by law allows children whose mothers are in places of execution of punishment to meet with them more often, to live together for a certain period;

The right of convicted women to place in children’s homes at colonies for the execution of punishment for their children under the age of three and to communicate with them in their free time without restrictions is enshrined in part 2 of Article 132 of the Criminal Executive Code of the Republic of Uzbekistan. (Certificate No. 33 of the Committee of the Senate of the Oliy Majlis of the Republic of Uzbekistan on Defense and Security of August 10, 2020). The introduction of this

provision into the law is intended to ensure the rights of children whose mothers are held in places of execution of punishment, in particular, the right to place them in children's homes in penal colonies, to see more often and to communicate better with their mother.

proposals on the legal regulation of the activities of the new institution for the protection of the rights of the child – the Ombudsman for the Rights of the Child were taken into account in the development of the draft Law of the Republic of Uzbekistan “On Child’s Rights Ombudsperson (Children’s Ombudsman)”. (Reference No. 02-07/140 of the Deputy Commissioner of the Oliy Majlis of the Republic of Uzbekistan for Human Rights (Ombudsman), Commissioner for Children’s Rights of March 2, 2021). The adoption of this law will serve as legal regulation of the activities of the Commissioner for Children’s Rights at the legislative level.

Approbation of the results of the research. The results of this research were tested at 19 scientific conferences, including 6 international and 13 national scientific-practical conferences, scientific-theoretical seminars and roundtable discussions.

Publication of the research results. According to the results of this research, a total of 35 scientific papers were published, including 16 in scientific journals (including 3 in foreign publications) and 19 scientific articles in collections.

The structure and volume of the dissertation. The dissertation consists of an introduction, three chapters, a conclusion, a list of references and an appendix. The volume of the dissertation is 153 pages.

THE MAIN CONTENT OF THE DISSERTATION

The **introduction** of the dissertation (dissertation annotation) covers up the relevance and necessity of the dissertation theme, the compliance of the research to the priorities of development of science and technologies, the degree of study of the problem, the relevance of the dissertation research to the scientific-research plans of the higher education institution, goals and objectives, object and subject, methods, scientific novelty and practical results of the research, reliability, the scientific and practical significance of the research results, introduction, approbation, publication and the volume and structure of the dissertation.

The research included two sociological surveys involving more than 400 citizens (traditionally in 2013 and through social media in 2020). The survey examined the attitudes of members of the public to certain conclusions on some of the contentious issues in the course of the research, as well as to the ideas generated as a result of scientific research. Significantly, representatives of governmental and non-governmental non-profit organizations involved in the protection of the rights of the child are widely involved in this sociological study.

The first chapter of the dissertation is entitled “**Theoretical and legal basis of the protection of the rights of the child**” and consists of three paragraphs. The first paragraph is devoted to “The concept and social nature of the rights of the child”. It provides an in-depth analysis of the concepts of “child”, “juvenile”, “children’s rights”,

the study of their methodological basis and their scientific and theoretical basis.

The ratio of the concepts of “child” and “juvenile” is analyzed based on international and national legislation. The views of Professor O.Karimova, D.Karimova, Sh.K.Ganibayeva and V.Abramov, T.Osipova, V.Pochivalova, A.Muminov, M.Tillabayev on the above concepts are analyzed.

Surveys conducted during the study also focused on this issue to study public opinion on the concept of “child”, “Whom do you mean by “child?” 33% of respondents answered, “under the age of 12”, 15% - “youth under the age of 15”, 41% - “juveniles under the age of 18”, 11% of respondents answered “child” who expressed their independent opinions. During the study, it was found that most understand the child as a person’s period up to the age of 18.

The concept of “juvenile” is widely used in the legal literature, as well as in international and national legal documents, along with the concept of “child”. In particular, the Beijing Rules, adopted by the UN General Assembly on December 10, 1985, define a juvenile as “a juvenile is a child or young person who, under the respective legal systems, may be dealt with for an offense in a manner which is different from an adult”¹. The term “juvenile” is more abstract because it does not specify a specific age. In this context, the concept set out in the Convention on the Rights of the Child is the clearest.

As the Convention defines the concept of “child” and “juvenile”, the experts propose to exclude the term “juvenile” from the legislation and use the term “child” instead. They also argue that the legislation should not contain comments such as “juvenile offenders”. It is proposed to replace them with the terms “juvenile justice” and “children in the criminal justice system”. The advantage of these terms is that they are neutral and do not have an insulting appearance². According to the researcher, it is expedient to equate the term “child” with the concept of “juvenile”. It was concluded that the term “juvenile” concerning the term “child” should be taken as an explanation. It is noted that a child is a period of human life up to the age of 18, when he is not fully capable of treatment.

Based on the research, the researcher defined the rights of the child as follows: The rights of the child are an important and integral part of human rights, a set of rules of conduct used by a person under the age of eighteen.

This section also provides a scientific analysis of whether children’s rights can be a separate area of law.

To find an answer to this controversial question, respondents were asked “What do you think is the role of children’s rights in the legal system?”. 44% of respondents answered “Children’s rights can be assessed as a separate area of law”, 25% – “Children’s rights can be assessed as a complex legal institution”, 21% – “Children’s rights can be assessed as an intersectoral legal institution” while 10% of those surveyed expressed their independent opinions in a different context.

¹The Beijing Rules adopted by the UN General Assembly on December 10, 1985. Article 2.2.

²International Criminal Law Review No.49-50. 1998-1999. UN and juvenile delinquency: Guide to International Standards and Best Practices. The UN. New York, 1999. –P.11.

According to the researcher, given the current trends in the development of legislation, it is appropriate to assess the field of children's rights as one of the components of the legal system, as well as a complex area of law. Although the rights of the child are theoretically approached as a complex legal institution of our national legal system in the consideration and solution of existing social relations related to the rights of the child, the need to study them as a separate complex area of law is an objective form of independent social relations based on the existence of this idea and the formation of legislation on the rights of the child.

The second paragraph of this chapter is devoted to **“Reflection of norms on the rights of the child in the historical and legal sources of Uzbekistan”**, which scientifically analyzes the historical aspects of the formation of the rights of the child, the legal framework for the protection of the rights of the child.

The researcher studies the historical and legal sources of the rights of the child in the following four periods:

- the oldest historical and legal sources;
- historical and legal sources of the Middle Ages;
- the first international legal sources on the rights of the child;
- legislation on the rights of the child in independent Uzbekistan.

Norms, views, opinions and comments on the rights of the child are analyzed in such sources as “Avesta”, “Holy Qur'an”, “Hidoiya”, “Qutadg'u bilig”, “City of noble people”, “Qobusnonoma”.

The third paragraph of the first chapter, entitled **“Priorities of the state policy for the protection of the rights of the child in Uzbekistan”**, analyzes the issues of protection of the rights of the child, the formation of its organizational, legal and institutional mechanisms based on the reforms in Uzbekistan during independence.

In particular, the reforms carried out in the country since 2017 – the main directions of state policy in Uzbekistan to protect the interests of children and the theoretical ideas in this area, based on accurate statistics on their practical implementation are analyzed. The priority of the family environment in the protection and promotion of the rights and interests of the child is highlighted, and the goal-oriented tasks are identified based on the main directions of the protection and promotion of the rights of the child. The scientific and theoretical concepts of John Holt, Riched Farson, M. Freeman on the protection and promotion of children's rights are analyzed.

The second chapter of the dissertation is entitled **“Analysis of the organizational and legal framework for the protection of the rights of the child: national and international experience”**, which focuses on the development of an organizational and institutional framework for the protection of the rights of the child in Uzbekistan, and comparative legal analysis of the experience of developed foreign countries in the field of protection of the rights of the child.

The first paragraph of this chapter, entitled **“Development of the organizational and institutional framework for the protection of the rights of the child in Uzbekistan”**, examines the activities of government agencies directly involved in the protection of the rights of the child, their participation in law

enforcement and other important issues. In particular, the legal basis for the protection of the rights of the child through the application of sanctions in cases related to the violation of the rights of the child, freedoms and legitimate interests by the courts, the most important areas of work of prosecutors and law enforcement agencies with juveniles, their functions, the taken measures are analyzed with practical examples. The new institutions established in Uzbekistan – the Commissioner for Children’s Rights, as well as the main tasks and activities of the National Center for Human Rights of the Republic of Uzbekistan are covered up.

The second paragraph of the second chapter, entitled **“Development stages of norms on the rights of the child in the legislation of Uzbekistan”**, analyzes the reflection of norms on the rights of the child in national legislation, their development trends.

The researcher analyzes the development of legislation on the rights of the child in Uzbekistan in four stages:

The first stage – 1990-1995. The first stage of legislative formation. Fundamentals of independence, the legal framework of the State Youth Policy and the period of adoption of the Constitution of the Republic of Uzbekistan.

The second stage – 1996-2005. The period when the basis of the national legal system was established. At this stage, when more than 500 laws and more than 15 codes have been adopted, the norms on the rights of the child were reflected in the national legislation and are systematically developed.

The third stage – 2007-2016. The special law on the rights of the child is the period of adoption of the Law of the Republic of Uzbekistan “On guarantees of the rights of the child”. This stage is significant in that a special law has been adopted, which is focused on enforcement.

The fourth stage – 2016 to the present. This period is associated with drastic reforms under the motto of New Uzbekistan, which is especially important with the establishment of such structures as the protection of the rights of the child, in particular, the end of forced labor, significant changes in the law, the Children’s Ombudsman.

In this paragraph, the norms on child labor, the rules on education and other rights are grouped separately during the analysis of the norms on the rights of the child in the country.

The third paragraph of the second chapter is devoted to **“Comparative and legal analysis of the legislation of foreign countries on the rights of the child”**. It is noted that the adoption of the Convention on the Rights of the Child by the United Nations on November 20, 1989, served to regulate the rights of the child in the legislation of 193 UN member states. As a result, several foreign countries have adopted laws “On the rights of the child” or “On guarantees of the rights of the child”. This experience serves as an example of codification of the rights of the child as a separate normative document.

The researcher analyzed the activities of legislative and institutional structures on the rights of the child on the example of the United States, Germany, France, Russia, Kazakhstan, South Africa. In many foreign countries, the activities of

Children's Ombudsmen are regulated by special laws. For example, in Poland – the Law “On the Ombudsman for Children's Rights” of January 6, 2000; in Ireland – the Law “On the Ombudsman for Children” of 2002; in France – the Law “On Child Protector” of March 6, 2000; in Sweden – the Document “On the Children's Ombudsman” of July 1, 1993; in Lithuania – the Law “On the Supervisor for the Protection of the Rights of the Child” of May 25, 2000¹.

In this paragraph, views on foreign experience in juvenile justice are also expressed. According to the researcher, “Today, another important institutional link in the world community is developing in the field of protection of the rights of the child and ensuring their legitimate interests. Introduced into science by the term juvenile justice, this body currently operates in several developed countries. In 1899, Illinois, USA, introduced the first juvenile justice system. Later, this practice spread throughout the country and around the world. In particular, it was used in the United Kingdom (1908), France and Belgium (1921), Spain (1918), the Netherlands (1921), Germany (1922) and Austria (1923). In these countries, courts always hear juvenile cases in different circumstances (e.g., in closed sessions) and impose lighter penalties on children than on adults². In some countries, the courts of all levels have a juvenile judge position, involving psychologists, educators, or pediatricians, even those with experience in dealing with children, even if they do not have the legal knowledge³. The reason for this was the desire to take into account the age characteristics of children in all respects, to apply careful educational measures to them. The idea of a “Children's Court” and the practice of its creation became so important that such courts began to emerge in many countries around the world.

The first paragraph of the third chapter of the dissertation “**Prospects for improving the legislation on the rights of the child in Uzbekistan**” is devoted to “Cooperation of government agencies and NGOs in the protection of the rights of the child”. It analyzes the legal, theoretical and practical aspects of the interaction of public authorities and administration with non-governmental organizations in the protection of the rights of the child. Several shortcomings have been pointed out. The President of the Republic of Uzbekistan Shavkat Mirziyoyev's views on this issue are noted: “... no clear mechanisms have been developed for the interaction of the state governing bodies with civil society institutions in the field of human rights”⁴.

Uzbek scientist M. Akhmedshayeva notes that today the interaction and cooperation between the state and civil society is developing. The social role of the state is growing in such collaboration. It cares about the socially vulnerable segments of society, and for this purpose, the tasks and functions of the state and civil society are becoming more interconnected, says the scientist⁵.

¹ Rashidova S.Sh. World Ombudsmen. –T.: 2006. –P. 231.

²Judiciary / Under. ed. prof. I.L.Petrukhina. – M., 2003; Melnikova E.B. Juvenile justice. – M., 1999.

³ Abdumajidov G.A., Bakayeva F.H., Tansiqboyeva G.M. The rights of the child: Textbook for law universities. – T., 2009. – P. 191.

⁴Decree of the President of the Republic of Uzbekistan DP-6012 of June 22, 2020 “On approval of the National Strategy of the Republic of Uzbekistan on Human Rights”. <http://www.lex.uz>.

⁵Akhmedshayeva M.A. Modern trends in the development of state and law / Responsible editor: Z.M.Islomov. –T.,

One of the scientists in the sphere, Sh. Yakubov noted that the cooperation between the state agencies and non-governmental organizations is the main link between the population and the government¹.

The important legal bases of cooperation between the state agencies and non-governmental organizations in the protection of the rights of the child and ensuring their legitimate interests are covered in detail.

The activities of several children's organizations such as international public foundation "Zamin", "Inclusive society" which focusing on social support, adaptation and protection of the rights of children with disabilities have been analyzed. The initiative "**Establishment of a public fund for the support of children** and the worthy contribution of our generous compatriots to this noble cause"² put forward by the President of Uzbekistan has been emphasized.

The second paragraph of the third chapter, entitled "**The main directions of improving the legislation on the rights of the child in Uzbekistan**" provides a systematic analysis of the problems in the field of legislation on the rights of the child and ensuring its implementation.

Public opinion was taken into account in the process of studying the problems. In particular, within the framework of the questionnaire "Are you satisfied with the reforms being carried out in Uzbekistan on the formation of the normative framework for the rights of the child?", 38% of respondents answered "Yes, of course", 18% – "No, not enough", 37% – "Legal basis is sufficient, but their practical implementation is not at the required level", while 7% of respondents said otherwise. These figures mean that the state policy on the rights of the child is actively supported by citizens.

The following problematic cases are also studied by the researcher:

the lack of mechanisms for the adaptation and re-education of children involved in juvenile delinquency, the lack of advanced foreign experience in juvenile justice;

although the law sets issues that are prohibited for use in the education of children in the family, it does not stipulate that education must be based on methods such as persuasion, respect, explanation, counseling, example, and encouragement;

both the interagency commission on juvenile affairs and the juvenile commissions under the authorities operate on a public basis, and the assignment of a specific task on a public basis cannot be a basis for imposing a certain type of responsibility on a person with such an obligation;

the responsible officials of civil society institutions are not tasked with identifying parents who are not fulfilling their obligations, children whose rights are being violated;

Including the absence of administrative liability for violation of the legislation on guarantees of the rights of the child;

According to the UNICEF analysis, the low level of child support coverage,

TSUL Publishing House, 2016. –P. 67.

¹Yakubov Sh.U. Improving the legal mechanisms of cooperation between the state and civil society institutions/abstract of the dissertation of the doctor of juridical science // – T. 2018. – P. 5.

² Mirziyoyev Sh.M. Address of the President of the Republic of Uzbekistan Shavkat Mirziyoyev to the Oliy Majlis. // New Uzbekistan, December 30, 2020.

the number of childcare recipients under the age of 2 has decreased by 60% since 2009, benefits for families with children between 2 and 14 years of age have decreased over time, and now cover only 10% of children¹;

A total of 114 children have been trafficked in Uzbekistan over the past three years, of which almost 89% are children under 1 year of age. The share of infant trafficking in human trafficking crimes in 2018 was 38%, and in 2019 it was 44%. According to the 2017-2020 case analysis, 31% of women who sold their babies were in a difficult social situation, 17% committed these crimes to conceal the pregnancy, and 52% committed them for financial gain²;

In the system of global coordinators, the level of coverage of children aged 3 to 6 with preschool education in Uzbekistan remains relatively low. Among the 10 CIS countries, the Republic of Uzbekistan ranks 6th with 52% in terms of coverage of preschool children³. Therefore, as noted by the President of the Republic of Uzbekistan Shavkat Mirziyoyev, “by the end of the next year we must increase the coverage of preschool education to 65%, and by the end of 2023 to 75%”.⁴

According to the UNICEF analysis, 142,000 children will not attend school in 2018, and 60% of them will be girls. Regions where the proportions of out-of-school children is higher (3%) than the national average: Republic of Karakalpakstan (7,5%), Syrdarya region (4,5%), Samarkand region (4,4%), Bukhara region (4,3%) and Tashkent region (4,2%).

Comments were made on ten promising areas based on the existing problems in legislation on the rights of the child and its implementation, and the need for addressing them.

In particular, it is noteworthy that the researcher proposed to adopt a law “On additional socio-legal guarantees for children deprived of parental or other legal guardians” to strengthen the guarantees of social protection of children.

The researcher considers this proposal to have the following important basis: *first*, such a law clearly defines the mechanisms for identifying children deprived of parental or other legal guardians in society, and the subjects responsible for it;

second, the rights of children whose housing has become problematic or deprived of the right to use housing due to family divorces are guaranteed. Because court documents examined during the study found that children’s rights to housing were seriously violated due to divorce between parents due to family disputes and the failure to file a claim for the right to housing on time;

third, the maintenance rights of children are violated as a result of different

¹ Analysis of the situation of children in Uzbekistan (2019/2020). UNICEF for every child. Published by UNICEF. Tashkent, Uzbekistan. UNICEF -2020.

²The sale of babies in Uzbekistan is growing from year to year. The reasons for such crimes have been announced. // Speech by the Chairperson of the Senate of the Oliy Majlis Tanzila Narbayeva at the meeting of the National Commission for Combating Trafficking in Human Beings and Forced Labor. <https://daryo.uz/2020/12/06/>

³Source: Uzbekistan State Statistics Committee, information from the Ministry of Preschool Education for 2019. // Uzbekistan. Voluntary National Review 2020. On the implementation of the 2030 Agenda for Sustainable Development. –P.48-49

⁴ Mirziyoyev Sh.M. Address of the President of the Republic of Uzbekistan Shavkat Mirziyoyev to the Oliy Majlis. // New Uzbekistan, December 30, 2020.

forms of abuse of the amount and amount of alimony established by the court for each child established by law by the paying parent. In particular, to achieve a low level of alimony, a parent may be placed in a formal job with a low income or monthly salary, and sometimes such work is done superficially, for formalities. This results in partial reimbursement of the child's material costs even if the child's right to material support is secured.

In addition, the adoption of such a law is important to ensure the rights of children who are deprived of support due to the disability of a parent or one of them who is obliged to pay alimony.

The results obtained following the research, the new ideas and views formed, the proposals and recommendations put forward are described in the conclusion of the dissertation.

The concept of the draft law on the representative for the rights of the child (children's Ombudsman) of the Republic of Uzbekistan and the draft law have been developed by the researcher in which the legal basis of the representative's activity, the basic principles of the representative's activity, the representative's participation in the preparation issues such as cooperation with non-governmental non-profit organizations and other institutions of civil society have taken place. According to the dissertant, the adoption of a separate law on the representative on the rights of the child will further enhance his/her legal status and create opportunities for prerogative.

CONCLUSION

The following conclusions were drawn as a result of scientific research on the rights of the child in Uzbekistan, its expression in the national legislation, further improvement of the legal framework of the rights of the child, existing problems in the field and ways to address them, the prospects for the protection of the rights of the child:

I. Scientific and theoretical conclusions:

First, the rights of the child are an integral part of human rights and it is important to address them at the level of the state policy. While the rule of law is a priority in all spheres of society as a key feature of a democratic state, the rule of law must be ensured in the legal regulation of social relations in the lives of children.

Second, as a result of the scientific analysis of the rights of the child, the following copyright definition was developed: "The rights of the child are an essential and integral part of human rights and are a set of rules of conduct that a person applies before the age of eighteen".

Third, an analysis of foreign countries' legislation on the rights of the child shows that in many countries, international norms on the rights of the child have been implemented into the national legal system. Several best practices in juvenile justice in the legislation of foreign countries should be applied to the national legal practice of Uzbekistan.

Fourth, in Uzbekistan, as in any other country, there are some problematic situations related to the protection of the rights of the child, such as violations of children's rights. It is necessary to further strengthen the organizational and institutional framework, in particular, the activities of the Children's Ombudsman of the Republic of Uzbekistan to eliminate them.

Fifth, in improving the system of national legislation on the rights of the child, international experience, the achievements of developed countries in this area, the Uzbek mentality, our rich cultural and spiritual heritage and national values must be taken into account. To do this, it is necessary to eliminate legal gaps in the regulation of mechanisms to ensure the protection of human rights and legitimate interests, as well as the implementation of international human rights standards in law and law enforcement practice.

II. Practical suggestions and recommendations:

1. It is necessary to prepare textbooks and manuals on the subject of "The Rights of the Child", which are planned to be included in the curriculum of higher and secondary special educational institutions specializing in law.

2. It is necessary to strengthen the role of public associations protecting the rights of the child, in particular, non-governmental non-profit organizations, and to further strengthen the mechanism for providing them with incentives and benefits (state registration, grants, etc.).

3. Inventory of the adopted documents on the protection of the rights of juveniles and youth and form a single database that is mutually compatible; strengthening the responsibility of those who violate the rights of juveniles; it is advisable to organize a regular public opinion poll on the protection of the rights of juveniles and youth.

4. According to the recommendation UNICEF, the introduction of a new system is bound by the appointment of monthly alimony in the first 1000 days of the child care plan in order to rely on medical studies, to take into account the health and development opportunities of the child, to strengthen the family and improve the well-being of children, to create a foundation. Such programs, referring to social concessions, are one of the political and priority strategies and are effective in the development of social cohesion.

5. It is important to increase the activity of children in the protection and promotion of the rights of the child, that is, the fact that children know their rights and can demand their observance in family, educational and labor institutions are one of the effective tools in the implementation of the legislation on the rights of the child.

6. The Interagency Commission on Juveniles' Affairs and the Commissions on Juveniles' Affairs under the hokimiyats (mayor offices) also operate on a public basis. The imposition of a particular duty on a public basis shall not be a ground for imposing a particular type of liability on the person to whom such an obligation is imposed. It is advisable to establish such departments within a special government agency or hokimiyats that is directly involved in the protection of the rights of the child and the protection of their legitimate interests.

7. It is advisable to abolish Interdepartmental Commission on Minors Affairs in Uzbekistan, create in its place a new national, modern structure and introduce the practice of chairmanship of the Commissioner for the rights of the Child.

8. It is necessary to organize regular targeted research on the protection of the rights and interests of children, to expand their scope. Conducting surveys, analyzes, statistics, questionnaires will allow focusing on more specific goals.

9. It is necessary to identify specific areas of cooperation between public authorities and non-governmental organizations in the protection of the rights of the child; to systematically improve the skills of judicial and law enforcement agencies and other government agencies in the protection of the rights of the child; strengthen public control over the activities of public authorities in the field of the rights of the child.

III. Suggestions and recommendations for improving the existing legislation

1. Although Article 31 of the Law on Guarantees of the Rights of the Child states that “Persons guilty of violating the legislation on guarantees of the rights of the child shall be liable in the prescribed manner”, such liability is not specified in separate articles of the Administrative Code. In this regard, it is expedient to include in the Administrative Responsibility Code of the Republic of Uzbekistan special provisions entitled “Violation of the legislation on guarantees of the rights of the child”.

2. We consider it necessary to amend Part 2 of Article 75 of the Family Code of the Republic of Uzbekistan with the following content: “Methods of exercising parental rights should be based on persuasion, teaching, courtesy, respect, explanation, counseling, example, encouragement, warning, mutual understanding”.

3. Since the words “ensure” and “protect” in the Uzbek language have a special meaning, the activities of the state policy related to the rights and interests of the child are divided into the following two areas, that is, first, it is expedient to study in detail the rights of the child that need to be protected; secondly, the rights and interests of the child to be ensured. For example, if the rights of the child to education is guaranteed by the state, his or her honor, dignity, and life will be protected. Therefore, the title of Article 4 of the Law “On guarantees of the rights of the child”, which outlines the main directions of the state policy on the protection of the rights of the child, should be changed not to the “State policy for the protection of the rights of the child”, but the “State policy for the protection and provision of the rights of the child”.

4. It is necessary to generalize such different approaches based on terms such as “child” and “minors” mentioned in the normative legal acts related to the rights of the child. It is expedient to use the term “child” in the harmonization of these two concepts in the normative legal documents. Of course, the application of a single concept in the legislation to the child facilitates both the process of law-making and their application in practice.

5. It is expedient to adopt a law “On additional socio-legal guarantees for children deprived of parental or other legal guardians”. Such a law establishes mechanisms for identifying children deprived of parental or other legal guardianship in society.

6. The Law of the Republic of Uzbekistan “On the Authorized Person for the rights of the child (Children’s Ombudsman) of the Republic of Uzbekistan” should be adopted. The adoption of this Law will serve to regulate the activities of the Children’s Ombudsman at the legislative level.

**НАУЧНЫЙ СОВЕТ DSc.07/30.12.2019.Уч.22.02 ПО
ПРИСУЖДЕНИЮ УЧЕНЫХ СТЕПЕНЕЙ ПРИ ТАШКЕНТСКОМ
ГОСУДАРСТВЕННОМ ЮРИДИЧЕСКОМ УНИВЕРСИТЕТЕ**

**АКАДЕМИЯ ГОСУДАРСТВЕННОГО УПРАВЛЕНИЯ ПРИ
ПРЕЗИДЕНТЕ РЕСПУБЛИКИ УЗБЕКИСТАН**

ДУСМУХАМЕДОВА НАРГИЗА НОУФАРБЕКОВНА

**ПРОБЛЕМЫ РАЗВИТИЯ И СОВЕРШЕНСТВОВАНИЯ
ЗАКОНОДАТЕЛЬСТВА О ПРАВАХ РЕБЕНКА В УЗБЕКИСТАНЕ**

**12.00.01. – Теория и история государства и права.
История правовых учений**

АВТОРЕФЕРАТ
диссертации доктора философии по юридическим наукам (Phd)

Ташкент-2021

Тема диссертации доктора философии (PhD) зарегистрирована Высшей аттестационной комиссией при Кабинете Министров Республики Узбекистан за № В2020.3.PhD/Yu-401.

Диссертация выполнена в Академии государственного управления при Президенте Республики Узбекистан.

Автореферат диссертации размещён на трёх языках (узбекском, английском, русском, (резюме)) на веб-странице Научного совета (<https://tsul.uz/uz/fan/avtoreferatlar>) и Информационно-образовательном портале «ZiyoNET» (www.ziyo.net).

Научный руководитель:

Якубов Шухрат Умматалиевич,
доктор юридических наук, и.о. профессора

Официальные оппоненты:

Кадиров Эшмухаммад Омонтурдиевич,
доктор юридических наук, и.о. профессора
Исхакова Лавиза Фуатовна,
кандидат юридических наук, доцент

Ведущая организация:

Академия МВД Республики Узбекистан

Защита диссертации состоится 25 августа 2021 года в 14:00 часов на заседании Научного совета DSc.07/30.12.2019.Yu.22.02 при Ташкентском государственном юридическом университете (Адрес: 100047, г. Ташкент, улица Сайилгох, 35. Тел.: (99871) 233-66-36; факс: (998971) 233-37-48; e-mail: info@tsul.uz).

С диссертацией можно ознакомиться в Информационно-ресурсном центре Ташкентского государственного юридического университета (зарегистрирована за №975) (Адрес: 100047, г. Ташкент, ул. А.Темура, 13. Тел.: (99871) 233-66-36).

Автореферат диссертации разослан «12» августа 2021 года
(протокол реестра №7 от «12» августа 2021 года).

Р.Р. Хакимов
Председатель Научного совета по присуждению ученых степеней, доктор юридических наук, профессор

И.Р. Беков
Научный секретарь Научного совета по присуждению ученых степеней, кандидат юридических наук, и.о. профессора

М.А. Ахмедшаева
Председатель Научного семинара при Научном совете по присуждению ученых степеней, доктор юридических наук, профессор

ВВЕДЕНИЕ (аннотация диссертации доктора философии (PhD))

Цель исследования. Целью исследования является разработка научно обоснованных предложений и рекомендаций по совершенствованию законодательной базы защиты прав ребенка в Республике Узбекистан.

Предмет исследования составляет законодательство о правах ребенка, научные взгляды на разработку правовых механизмов защиты прав ребенка, а также литература, отражающая концептуальные идеи, нормативно-правовые акты, регулирующие данную сферу.

Научная новизна исследования:

понятие «прав ребенка» проанализировано на основе современных подходов и сформировано авторское определение этого понятия на основе глубокого методологического изучения;

обоснована необходимость включения в законодательство правовой нормы о гарантиях права ребенка на свободу и личную неприкосновенность;

научно обоснована необходимость включения в Уголовно-исполнительный кодекс правовой нормы, обеспечивающей право осужденным женщинам длительных свиданий с несовершеннолетними детьми;

научно обоснована необходимость закрепления законом нормы, позволяющей осужденным женщинам помещать своих детей в возрасте до трех лет в дом ребенка при колонии исполнения наказания и общаться с ними в неограниченном количестве в свободное время;

научно обоснована необходимость правового регулирования деятельности Уполномоченного по правам ребенка (Детский омбудсман);

Внедрение результатов исследования. Научные результаты, полученные по исследовательской работе использованы в нижеследующих:

Понятие прав ребенка, проанализированное на основе современных подходов и глубокого методологического анализа, авторское определение сформированный в рамках диссертации *«Права ребенка – это важная и неотъемлемая часть прав человека, представляющая собой совокупность правил поведения человека в период до восемнадцати лет»* учтено при подготовке учебника «Общая правовая характеристика преступлений, входящих в юрисдикцию органов СГБ, а также международное сотрудничество по противодействию преступности (Акт Академии СГБ Республики Узбекистан имени Амира Темура от 14 июля 2021 года №28/5967) Данное определение послужило повышению правовой грамотности в сфере защите прав ребенка, а также эффективному построению учебного процесса в данной сфере.

предложения об обеспечении государством неприкосновенности личности, жилища, тайну корреспонденции ребенка и осуществлении защиты ребенка от всех форм эксплуатации, включая физическое, психическое и сексуальное насилие, пыток или других форм жестокого, грубого или унижающего человеческого достоинство обращения, отражены в Статье 10 Закона Республики Узбекистан «О гарантиях прав ребенка» (справка №05/1-

07-301 Комитета Законодательной палаты Олий Мажлиса Республики Узбекистан по демократическим институтам, негосударственным институтам и органами самоуправления граждан от 27 декабря 2019 года). Использование научных результатов позволило четко определить в законе обязанности государства по обеспечению прав ребенка;

Предложения о необходимости предоставления осужденным женщинам в течение года четырех длительных свидания с несовершеннолетними детьми продолжительностью до пяти суток, а содержащимся в колониях-поселениях - длительных свиданий без ограничения, в свободное от работы время, с возможностью проживания за пределами территории учреждения нашли отражении в части 2 Статьи 130 Уголовно-исполнительного кодекса Республики Узбекистан (свидетельство №33 Комитета по вопросам обороны и безопасности Сената Олий Мажлиса Республики Узбекистан от 10 августа 2020 года). Закрепление законом данной нормы позволила детям, матери которых находятся в местах исполнения наказания, чаще встречаться с ними, жить вместе в течение определенного периода времени;

Право осужденных женщин на помещение в дома ребенка при колониях по исполнению наказания своих детей в возрасте до трех лет и общаться с ними в свободное от работы время без ограничений закреплено в части второй статьи 132 Уголовно-исполнительного кодекса Республики Узбекистан. (Свидетельство №33 Комитета Сената Олий Мажлиса Республики Узбекистан по вопросам обороны и безопасности от 10 августа 2020 года). Введение в закон данной нормы призвано обеспечить права детей, матери которых содержатся в местах исполнения наказания, в частности, право их помещения в дома ребенка при колониях по исполнению наказания, чаще видятся и ближе общаться с матерью.

Предложения по правовому регулированию деятельности нового института по защите прав детей - Уполномоченного по правам ребенка были приняты во внимание при разработке проекта Закона Республики Узбекистан «Об Уполномоченном по правам ребенка (Детский Омбудсман)». (Справка №02-07/140 заместителя Уполномоченного Олий Мажлиса Республики Узбекистан по правам человека (Омбудсман), Уполномоченного по правам ребенка от 2 марта 2021 г.) Принятие этого закона послужит правовому регулированию деятельности Уполномоченного по правам ребенка на законодательном уровне.

Структура и объем диссертации. Диссертация состоит из введения, трех глав, заключения, списка использованной литературы и приложения. Объем диссертации 153 страницы.

ЭЪЛОН ҚИЛИНГАН ИШЛАР РЎЙХАТИ
СПИСОК ОПУБЛИКОВАННЫХ РАБОТ
LIST OF PUBLISHED WORKS

I бўлим (часть I; part I)

1. Дусмухамедова Н.Н. Ўзбекистон Республикасида болалар тўғрисидаги қонунчилик ва унинг ривожланиши // Ўзбекистон Республикаси Олий Суди Ахборотномаси. – Т., 2006. – № 2. –Б. 39-41. (12.00.00; № 10).
2. Дусмухамедова Н.Н. Болалар ҳуқуқи кафолати // Ўзбекистон Республикаси Олий Суди Ахборотномаси. – Т., 2008. – №6. –Б. 35-36. (12.00.00; № 10).
3. Дусмухамедова Н.Н. Келажакка ғамхўрлик // Ҳуқуқ ва бурч. – Т., 2009. – № 6. –Б. 24-27. (12.00.00; № 02).
4. Дусмухамедова Н.Н. Ўзбекистон Республикаси қонунчилигида боланинг ҳуқуқий мақомини шакллантириш масалалари //Ўзбекистон Республикаси Ички ишлар вазирлиги Академиясининг ахборотномаси.– Т., 2010.–№4.–Б. 34-39. (12.00.00; № 12).
5. Дусмухамедова Н.Н. Миллий қонунчилик тизимида бола ҳуқуқлари тўғрисида янги тенденцияларнинг ривожланиши // Фалсафа ва ҳуқуқ.– Т., 2011. Махсус сон /№34.–Б. 69-71. (12.00.00; № 13).
6. Дусмухамедова Н.Н. Ўзбекистон миллий ҳуқуқ тизимида бола ҳуқуқлари соҳасининг шаклланиши // Ўзбекистон Республикаси Ички ишлар вазирлиги Академиясининг ахборотномаси. – Т., 2012. –№3. –Б.40-44. (12.00.00; № 12).
7. Дусмухамедова Н.Н. Хорижий мамлакатлар бола ҳуқуқлари тўғрисидаги қонунчилигининг қиёсий-ҳуқуқий таҳлили // Демократлаштириш ва инсон ҳуқуқлари. – Т., 2013. – №1. – Б.27-31. (12.00.00; № 05).
8. Дусмухамедова Н.Н.Ўзбекистонда бола ҳуқуқларига оид давлат сиёсатининг ҳуқуқий асосларини такомиллаштириш // Ҳуқуқий тадқиқотлар /Правовые исследования/ Journal of Law Research. –Т., 2020.– №7. 5-жилд. – Б.12-17.
9. Dushmanmedova N.N Legal basis of cooperation between government agencies and non-governmental organizations in the protection of children's rights in Uzbekistan. Academicia An International Multidisciplinary Research Journal. ISSN 2249-7137 Impact Factor: SJIF 2021=7.492 Vol. 11, Issue 3, March 2021. – P.2158-2164.
10. Analysis of the legal framework for the protection of children from harmful information to their health: national and foreign experience. International journal of Advanced Research (IJAR). ISSN 2320-5407 Impact Factor: SJIF 2020=7.337.–P. 1177-1182.
11. Дусмухамедова Н.Н. Оилада бола ҳуқуқларини ҳимоя қилиш ва таъминлашнинг ташкилий-ҳуқуқий масалалари // Фалсафа ва фанлар

методологияси муаммолари. Республика илмий-назарий семинар тўплами. Фалсафа илмий маркази. – Т., «Мумтоз-сўз» -2016. – Б. 174-177.

12. Дусмухамедова Н.Н. Ўзбекистонда болалар таълими соҳасидаги конституциявий-ҳуқуқий ислохотлар ривожланишининг замонавий тенденциялари // Конституция - тинчлик ва тараққиёт кафолати. Ўзбекистон Республикаси Конституцияси қабул қилинган куннинг 27 йиллик байрамини нишонлаш мақсадида ўтказилган Республика илмий-амалий конференция материаллари (2019 йил 5 декабрь). / Масъул муҳар.ю.ф.д., доц.Н.П.Азизов. –Т.:ЎРИИВ Академияси, 2020. – Б. 185-193.

13. Dusmukhamedova N.N. Protection of the rights of children deprived of parental care // Modern views and research. Materials of the international scientific and practical conference/ July, 2020: Egham, England. Independent Publishing Network Ltd-68 p. – P.57-62.

14. Dusmukhamedova N.N. Some aspects of ensuring the rights of children to education in case of a pandemic // International Multidisciplinary Conference «Scientific research results in pandemic conditions (COVID-2019)». Proceedings of the Conference/ Part-6 (June, 2020). Primedia E-launch LLC, Shawnee, USA.2020.196 p. – P.26-33.

II бўлим (Часть II; Part II)

15. Дусмухамедова Н.Н. Оилада аёлларга нисбатан кўрсатиладиган зўравонликка барҳам беришда тарбиянинг роли: тушунча, тажриба муаммо. //Таълим ва тарбия. – Т., 2005. –№1-2. – Б.29-31.

16. Дусмухамедова Н.Н. «Жомиъ аҳкам ас-сиғор» - бола ҳуқуқлари тўғрисидаги фикхий манба // Ўзбекистон Миллий университети хабарлари. – Т., 2010. – № 4/1. –Б. 77-80. (13.00.00; № 15).

17. Дусмухамедова Н.Н. Оила - бола ҳуқуқлари ҳимоясини таъминловчи муҳим институт // Ўзбекистон Миллий университети хабарлари. Т., 2012. – № 4/1. –Б. 36-39. (13.00.00; № 15).

18. Дусмухамедова Н.Н. Ўзбекистонда бола ҳуқуқлари ҳимояси борасидаги давлат сиёсатининг ҳуқуқий асослари // Жисмоний тарбия ва спорт. 1-июн «Халқаро болаларни ҳимоя қилиш куни» рукни. – Т., 2012. – Б.6-8.

19. Дусмухамедова Н.Н. Право ребёнка быть на попечении у матери и некоторые вопросы порядка его осуществления: теория и практика // Журнал «Юридический вестник». «Российско-Таджикский (Славянский) Университет. Республика Таджикистан. 2020. - №3.– 53-59.

20. Dusmukhamedova N.N. Some aspects of judicial protection of children's rights in Uzbekistan (theory and practice) TSUL Legal REPORT. International electronic scientific journal. Volume 2, Issue 1 (2021), E-ISSN: 2181-1024. – P.86-99.

21. Дусмухамедова Н.Н. Ўзбекистонда болаларнинг ижтимоий ҳимояси: ҳуқуқий муаммолар ва тенденциялар // Ўзбекистон Республикасида суд-ҳуқуқ тизимини либераллаштиришнинг асосий йўналишлари: Халқаро илмий-

амалий конференция материаллари. – Т., Ўзбекистон Республикаси ИИВ Академияси, 2007.–Б.186-190.

22. Дусмухамедова Н.Н.Бола ҳуқуқлари кафолатлари // Ўзбекистонда ҳуқуқ таълими ва ҳуқуқшунослик фанининг ривожланиши. Ўзбекистон Миллий Университети юридик факультетининг 10 йиллигига бағишланган илмий мақолалар тўплами. – Т., Ўзбекистон Миллий Университети, 2007. –Б.285-289.

23. Дусмухамедова Н.Н. Ўзбекистон миллий қонунчилигида боланинг ҳуқуқий мақоми // Вояга етмаганлар ва ёшларнинг ҳуқуқларини ҳимоя қилиш тизими: муаммолар ва ечимлар. Илмий-амалий конференция материаллари / Масъул муҳар. Т.А.Умаров. – Т., Ўзбекистон Республикаси Бош прокуратураси, ЮНИСЕФнинг Ўзбекистондаги ваколатхонаси, KONSAUDITINFORM-NASHR, 2008. –Б.274-281.

24. Дусмухамедова Н.Н. Болалар меҳнатини тақиқлашнинг халқаро ва миллий ҳуқуқий механизмлари // Ёшлар ва ижтимоий тараққиёт (1-қисм). Республика ёш олимларининг илмий-амалий конференцияси материаллари тўплами (18 декабрь, 2008 йил). 2008 йил «Ёшлар йили» Давлат дастурини амалга ошириш натижаларига бағишланади. – Т., Ўзбекистон Давлат жаҳон тиллари университети, 2008. –Б.53-55.

25. Дусмухамедова Н.Н. Бола ҳуқуқлари таълим соҳасида // Олий юридик ўқув юртларида инсон ҳуқуқларини таъминловчи фанларни ўқитиш муаммолари. Халқаро илмий-амалий материаллари тўплами. – Т., Ўзбекистон Миллий Университети, 2009. –Б.91-94.

26. Дусмухамедова Н.Н. Ўзбекистонда бола ҳуқуқлари тўғрисидаги қонунчиликнинг такомиллашуви // Қишлоқ ёшлари ҳуқуқларининг ҳуқуқий кафолатлари: тажриба, муаммо ва ечимлар. Илмий-амалий конференция материаллари / Масъул муҳар. Т.А.Умаров. – Т., UNISEF, Ўзбекистон Республикаси Бош прокуратурасининг Олий ўқув курслари, «CHASHMA PRINT» MCHJ, 2009. –Б.160-166.

27. Дусмухамедова Н.Н.Хотин-қизлар ҳуқуқий билимини юксалтириш гендер тенглигига эришишнинг муҳим йўналишидир // «Гендер тенглигини таъминлашнинг халқаро ҳуқуқий асослари» мавзусидаги Ўзбекистон Республикаси Бош Прокуратураси Олий ўқув курсларининг илмий-амалий қўлланма материаллари. – Т., 2010. –Б.199-206.

28. Дусмухамедова Н.Н. Бола ҳуқуқларига оид қонунчилик ривожланишининг янги босқичи // Суд-ҳуқуқ соҳасидаги ислоҳотлар ва уларнинг аҳамияти.Республика илмий-амалий конференция материаллари (1-китоб). – Т., Ўзбекистон Республикаси Фанлар Академияси Фалсафа ва ҳуқуқ институти, 2011. – Б.68-70.

29. Дусмухамедова Н.Н. Ўзбекистон Республикаси қонунчилигида боланинг ҳуқуқий мақомини шакллантириш масаласи //«Давлат ва ҳуқуқ назариясининг долзарб муаммолари» мавзусидаги илмий-назарий конференция материаллари (Тошкент, 2010 йил 26 ноябрь) // Масъул

муҳаррир: ю.ф.н., доц. Р.А.Икрамов – Т., Ўзбекистон Миллий университети, 2011. – Б.164-170.

30. Дусмухамедова Н.Н. Боланинг маънавий-ахлоқий тарбиясида «Авесто»нинг роли // Ўзбекистонда болаларни ижтимоий ҳимоя қилиш тизимини бошқаришни замонавий талабларга мувофиқ такомиллаштириш: ютуқлар ва ривожланиш истиқболлари. Халқаро форум материаллари. 29-30 ноябрь. – Т., Республика болалар ижтимоий мослашуви маркази, 2011. – Б.259-263.

31. Дусмухамедова Н.Н. Ўрта асрларга оид тарихий ҳуқуқий манбалари болалар ҳақ-ҳуқуқлари ва манфаатларининг кафолатлари ҳақида // Фалсафа ва фанлар методологияси муаммолари. Омонулла Файзуллаев IV илмий-назарий ўқишлари материаллари (1-китоб). –Тошкент-Самарқанд, 2012. – Б.143-147.

32. Дусмухамедова Н.Н. Бош Қомусимизнинг 20 йиллиги ва болалар ҳуқуқини халқаро ҳимоя қилиш // Конституция демократик ислохотларни чуқурлаштириш ва фуқаролик жамиятини ривожлантириш асоси. Давра суҳбати материаллари. –Т.:«ТДЮИ», 2012. – Б.352-357.

33. Дусмухамедова Н.Н.Ўзбекистонда бола ҳуқуқлари ҳимоясининг Конституциявий асослари// Ўзбекистон Республикасининг Конституцияси – фуқаролик жамияти шаклланишининг ҳуқуқий асоси. Республика илмий-амалий конференция материаллари. – Т., Ўзбекистон Миллий Университети, 2012. – Б. 103-105.

34. Дусмухамедова Н.Н. Ўзбекистонда бола ҳуқуқларини ҳимоя қилишнинг устувор йўналишлари // Фалсафа ва фанлар методологияси муаммолари. Омонулла Файзуллаев V илмий-назарий ўқишлари материаллари. – Т., 2013. – Б. 78-80.

35. Дусмухамедова Н.Н. Янги Ўзбекистонда Болалар омбудсмани ҳуқуқий мақомини такомиллаштириш – давр талаби // Янги Ўзбекистонда конституционализмни мустаҳкамлаш масалалари: миллий ва хорижий тажриба» мавусида халқаро илмий-амалий конференция материаллари тўплами. – Т.: ТДЮУ, 2021. – Б. 270-276.

Автореферат ТДЮУ “Юридик фанлар ахборотномаси – Вестник юридических наук – Review of Law Sciences” журнали тахририятида тахрирдан ўтказилиб, ўзбек, рус, инглиз тилларидаги матнлар ўзаро мувофиқлаштирилди.

Босишга рухсат этилди: 12.08.2021
Бичими: 60x84 1/8 “Times New Roman”
гарнитурда рақамли босма усулда босилди.
Шартли босма табоғи 3. Адади: 100. Буюртма: № 38

100060, Тошкент, Я. Ғуломов кўчаси, 74.
Тел.: +998 90 9722279, www.tiraj.uz

“TOP IMAGE MEDIA”
босмаҳонасида чоп этилди.

